

Likovi djevojčica u hrvatskim dječjim romanima i filmovima za djecu

Kelecija, Lucija

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:032712>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-23**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

LUCIJA KELECIJA

LIK DJEVOJČICE U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU I FILMOVIMA ZA DJECU

Diplomski rad

Pula, srpanj, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti

LUCIJA KELECIJA

LIK DJEVOJČICE U HRVATSKOM DJEČJEM ROMANU I FILMOVIMA ZA DJECU

Diplomski rad

JMBAG: 0303062481

Studijski smjer: preddiplomski i diplomski integrirani učiteljski studij

Predmet: Medijska kultura

Znanstveno područje: Humanističke znanosti

Znanstveno polje: Filologija

Znanstvena grana: Teorija i povijest književnosti

Mentor: izv. prof. dr. sc. Kristina Riman

Pula, srpanj, 2023.

Sadržaj

1.	Uvod	1
2.	Dječja književnost	2
3.	Vrste dječje književnosti.....	3
3.1.	Slikovnica.....	3
3.2.	Dječje pjesništvo	4
3.3.	Dječja priča	5
4.	Dječji roman.....	6
4.1.	Hrvatski dječji roman	8
5.	Vrste hrvatskog dječjeg romana.....	12
5.1.	Hrvatski realistički dječji roman.....	15
5.2.	Dječji film	17
6.	Rodni stereotipi.....	19
6.1.	Rodni stereotipi u dječjim knjigama	20
7.	Ženski likovi u hrvatskim dječjim romanima i filmovima	21
7.1.	Vlak u snijegu	21
7.2.	Film „Vlak u snijegu“	24
7.3.	Duh u močvari.....	26
7.4.	Film „Duh u močvari“	29
7.5.	Zagonetni dječak	30
7.6.	Film Zagonetni dječak.....	34
7.7.	Ljubav ili smrt.....	37
7.8.	Film Ljubav ili smrt	39
7.9.	Dnevnik Pauline P.....	40
7.10.	Film Dnevnik Pauline P.	44
8.	Zaključak.....	46
9.	Literatura.....	48
	Sažetak.....	50
	Summary	51

1. Uvod

Jedna od tema koja je aktualna dugi niz godina odnosi se na položaj žena u društvu. Tema je aktualna utoliko što se i u današnje vrijeme mogu prepoznati stereotipni odnosi koji obilježavaju odnose među ljudima, a nerijetko se oblikuju već u najranijem djetinjstvu.

Dječji roman je književna vrsta u kojoj se, nerijetko, prikazuju situacije inspirirane dječjom svakodnevicom. To je razlog zbog kojeg se u romanu mogu prepoznati i promatrati izvanknjiževne situacije karakteristične za prostor i vrijeme u kojem je roman nastao, kao i doživljaj djeteta i djetinjstva koji pojedini autor ima. Ovakav pristup analizi romana omogućuje i praćenje pojedinih pojava u društvu poput stereotipa koji su utkani u određenu društvenu zajednicu.

U hrvatskoj kinematografiji hrvatski dječji romani često su predložak za dječje igrane filmove. Prenošenje pisanoga teksta u audiovizualni medij pretpostavlja nužne prilagodbe, ali i umjetničku slobodu interpretacije u skladu s redateljskom vizijom. U dječjem se filmu, kao i u romanu, također mogu promatrati stereotipni odnosi u određenoj okolini, pri čemu ih dodatno pojačava vizualni element karakterističan za filmsku umjetnost.

Cilj ovoga rada je promotriti odabrane dječje romane i filmove nastale na temelju tih romana i utvrditi kako se prikazuju likovi djevojčica, utoliko što su upravo djevojčice kroz povijest nerijetko bile prikazivane kao stereotipni likovi. Za promatranje likova djevojčica odabrani su romani *Vlak u snijegu* Mate Lovraka, *Duh u močvari* Ante Gardaša, *Zagonetni dječak* i *Ljubav ili smrt Ivana Kušana* te *Dnevnik Pauline P.* Sanje Polak. U odabranim se romanima promatra na koji su način djevojčice opisane i karakterizirane u svakom pojedinom romanu i filmu, utvrđuju se razlike u pristupu ženskim likovima s obzirom na različite medije, ali i s obzirom na vrijeme nastanka pojedinog romana ili filma.

2. Dječja književnost

Dječja književnost je književnost namijenjena djeci. Takva definicija pretpostavlja jasnije pojašnjenje pojedinih elemenata navedene definicije, a odnosi se na književnost kao umjetnosti, djecu kao ljudske jedinke koje još nisu dostigle svoj puni razvoj i namjene.

Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) u svojem djelu *Povijest hrvatske dječje književnosti* nastoje odgovoriti na takva pitanja. Književnost opisuju kao umjetnost riječi i navode da svi elementi koje vrijede za umjetnost, vrijede i za književnost. Pojam djeteta objašnjavaju kao ljude koji još nisu dosegli zreli stupanj tjelesnog i društvenog razvoja. Navode i treći pojam namjene, odnosno ističu usmjerenost na dječjeg čitatelja što pretpostavlja da je namijenjeno djetetu i da ga privlači zbog njegovih interesa, tada se smatra dječjom književnošću.

Marijana Hameršak i Dubravka Zima (2015) također odgovaraju na pitanje što je to dječja književnost. Autorice navode da je odgovor naizgled lak i banalan, no kada je potrebno izgovoriti definiciju postaje komplicirano i zahtjevno. Navode da postoji skupina ljudi koja tvrdi da je dječja književnost skup dječjih knjiga u knjižnici, na posebno izdvojenim policama. Drugi smatraju pod dječjom književnošću knjige koje su čitali u djetinjstvu, a treća skupina smatra dječjom književnošću knjige koje danas čitaju mladi neovisno o tome jesu li im direktno namijenjene. Ističu da je dječja književnost raznovrsna po obliku i sadržaju te da je teško pronaći zajedničke elemente pri prosuđivanju njezine vrijednosti i definiranju.

Dakle, dječja književnost se u okvirima dječje hrvatske historiografije najčešće definira kao posebni dio književnosti koji obuhvaća djela što po tematici i formi odgovaraju dječjoj dobi, a koja su svjesno namijenjena djeci ili ih autori nisu namijenili djeci, ali su tijekom vremena, izgubivši mnoge osobine koje su ih vezale za njihovo doba, postala prikladna za dječju dob (Crnković i Težak, 2002).

3. Vrste dječje književnosti

Dječja se književnost od književnosti za odrasle u prvom redu razlikuje po njezinoj recepcijskoj usmjerenosti. To pretpostavlja da će tekstovi namijenjeni djeci biti podijeljeni na rodove i vrste na sličan način kao i književnost za odrasle, međutim s obzirom na recepcijske specifičnosti dječjeg čitatelja, nužne su i neke razlike. S obzirom na to, Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) dijele dječju književnost na glavne vrste: slikovnicu, dječju poeziju, dječju priču, dječji roman, roman o životinjama, avanturistički ili pustolovni roman, znanstvenofantastični roman, povijesni roman i basnu. Ostale, odnosno sporedne vrste su putopisi i životopisi istraživača i velikih ljudi.

3.1. Slikovnica

Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) u podjeli dječje književnosti na rodove i vrste navode slikovnicu kao oblik koji nije relevantan u književnosti za odrasle jer se smatra prvom dječjom knjigom koja je gotovo isključivo namijenjena djeci jer svojim izgledom i sadržajem je, u pravilu, usmjerena na dječjeg čitatelja. Oni navode da slikovnica nije čista književna vrsta, već je kombinacija likovnog i književnog izraza. Upravo zato možemo reći da komunicira likovno i jezično te na taj način predstavlja stvarnost.

„Slikovnica je dječja knjiga par excellence.“ (Crnković i Težak 2002: 15) Dijete se oko svoje prve godine života najprije susreće sa slikovnicom, a prestaje se za nju interesirati u drugom razredu osnovne škole, kada počinje samostalno čitati duže i zahtjevnije tekstove koji su sve manje ili nimalo popraćeni ilustracijama.

Slikovnica je u načelu kratka i tematski može biti poprilično raznolika, a po doživljaju i namjeni može biti umjetnička ili poučna. Poučna slikovnica upoznaje djecu sa svakodnevnim životom, okolinom, biljnim i životinjskim svijetom, različitim ljudskim djelatnostima i nekim sadržajima ljudske djelatnosti s kojima se kasnije detaljnije upoznaju u okviru školskoga sustava, poput matematike, kemije i sl. Umjetničke su slikovnice usmjerene na doživljaj svijeta, uspostavljanje unutarnjeg odnosa čitatelja i gledatelja svijeta, poput pjesme ili bilo kojeg drugog književnog djela (Crnković i Težak, 2002).

3.2. Dječje pjesništvo

Usmenim putem, u pučanstvu, u izravnom dodiru s djecom, razvila se dječja poezija. Malešnice kao usmene dječje pjesme koje su nastale u interakciji odraslih i djece nerijetko su u životu djece prisutne od prvoga dana njegovog života. Najčešće su kratke te njihova namjena jest uspavlivanje, igranje, dječje potrebe i želje i naposljetku upoznavanje okoline. Ona uspavljuje, stvara ritam, oponaša stvarni svijet, pojave i predmete, izražava osjećaje, sudjeluje i stvara igru (Crnković i Težak, 2002).

Dječja se pjesma, naročito usmenoknjiževna, izgovara uz ljuljanje, njihanje, koračanje, skakanje, plesanje i vrtnju. Kod dječjih pjesama nerijetko je izražen ritam koji dijete itekako osjeća i prati ga vlastitim pokretima i tijelom. „Zato je radije kraća nego duga, uvijek vedra i vesela, voli dosjetku, efektanu riječ, iznenađenje, sudjelovanje. Ne podnosi pouku i tmurna raspoloženja.“ (Crnković i Težak, 2002:18)

Dječja poezija nije lagana niti poučna, tvrde Milan Crnković i Dubravka Težak (2002). Takva vrsta poezije se također fokusira na iskustvu s kojim se dijete može poistovjetiti poput odraslih osoba. Objašnjavaju da je poezija nije laka, no dijete je sposobno doživjeti lirsku poeziju, bez obzira što lakše prihvaća i razumije narativnu poeziju.

Cilj dječje poezije jest da potakne odnos djeteta prema svijetu koji ga okružuje odnosno stvaranje, izgrađivanje i razmišljanje o djetinjstvu. Stoga, može se reći da je dječja poezija stvorena za dijete predškolske dobi, odnosno dijete mlađe školske dobi, do otprilike devet godina. Pjesništvo najbolje funkcionira kada se izgovara jer se tada može doživjeti ljepota pjesničkog jezika i stilskih figura. Od drugog razreda osnovne škole djeca, u pravilu, postaju čitači i ne uspijevaju se koncentrirati na ljepotu pjesničkog izraza i stoga im pjesništvo postaje manje zanimljivo (Crnković i Težak, 2002).

3.3. Dječja priča

Prema Milanu Crnkoviću i Dubravki Težak (2002) dječja priča smatra se glavnom i najobuhvatnijom vrstom dječje književnosti. Pjesništvo, prva je književna vrsta koja se nudi djetetu od njegovoga rođenja. Uz dijete je od kada ono počne usvajati jezični sustav, samostalno čitati i prati ga sve do samog kraja djetinjstva, te kada je dijete spremno za dublje upoznavanje svijeta i okoline.

Glavni element dječje priče nerijetko je fantastično ili čarobno, bilo kakvo odstupanje od stvarnosti. Bez imalo čuđenja, djeca prihvaćaju nove likove i pojave kakvi u stvarnom svijetu ne postoje, poput vila, divova, patuljaka, vještica, lako stečenih željenih predmeta i drugo. Upravo zbog tog razloga, lakoća s kojom dijete prihvaća čudesno, priča se smatra bliskom i najsvojestvenijom vrstom dječje književnosti. Istraživači dječje književnosti koriste različitu terminologiju kada se radi o priči kao književnoj vrsti. Nerijetko se pojam priče smatra nadređenim pojmom ostalim vrstama koje svoje uporište imaju u usmenoj književnosti, dok postoji i tumačenje u kojem se pojam priče poistovjećuje s pojmom bajke. U tom smislu, Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) dijele dječju priču na narodnu i umjetničku. Za narodnu tvrde da je poprilično stara, prenosila se usmenim putem u narodu i postoji upravo koliko i jezik. Narodna priča u samom početku nije stvarana za djecu, no djeca su uz odrasle bili odani slušatelji. S obzirom da usmena narodna priča nije imala pisani tekst, pojedinci koji su je prepričavali prilagođavali su tekst djeci kako bi bile što pogodnije za djecu. Narodnu priču spomenuti autori dijele na: mit, legendu, novelu ili pripovijetku, anegdotu ili šaljivu pričicu i na bajku. Narodna bajka ima određenu strukturu, sadrži stvarne i čudesne elemente koji se paralelno provlače kroz priču, događaji se nižu bez puno opisa, likovi također nisu fizički niti psihički karakterizirani, ali junaci uvijek pobjeđuju protivnika te vrijeme i mjesto događanja nije određeno

Umjetnička priča nastala je iz narodne priče pretakanjem riječi u tekst i oblikovanjem vlastite verzije priče te je za njen razvoj najvažnija bajka. U početku su autori umjetničkih bajki koristili motive iz narodne bajke i neke književne postupke poput formulaičnog načina izražavanja i sukob dobra i zla. S vremenom sve više unosili motive koji nisu imali mitološku osnovu, likovi su postajali individualizirani karakteri, motivirani događanjima u bajci, dodavani su ambijentalni opisi koji su stvarali ugođaj da bi se, na kraju, u potpunosti odvojili od izvorne strukture narodne bajke.

4. Dječji roman

„Dječji roman je razvedena, složena i slojevita 'izmišljena' ili 'stvarnosna' priča o (dječjem) životu, o akterima koji pretežito pripadaju određenoj uzrasloj dobi, ali i priča koja posjeduje svoju dinamiku i zasniva se ponajvećma na specifičnom dječjem motrištu svijeta u kojem se uzbudljivom radnjom djela oblikuju likovi, psihologijski i etički profilirani“ (Skok, 1991:339). Prema Zalaru (1978), roman nije obična prozna vrsta, s obzirom da je tijekom povijesti mijenjao svoju strukturu više nego bilo koja druga književna vrsta. Dijeli roman na tematsko – sadržajnu i idejnu podjelu, odnosno na: socijalni, povijesni, zabavni, kriminalistički.

Pišući o razvoju dječjeg romana Zalar (1978) ističe američkog autora Mark Twaina kao važnu osobu koja je pridonijela njegovom razvoju. Naime, prvi je stvorio likove dječaka i djevojčica koji su u skladu sa suvremenijim doživljajem djeteta. Dječaci i djevojčice postaju radoznali, nemirni, lukavi i naivni, plemeniti i zlobni, ali su ipak čovječni i simpatični i željni novih doživljaja i avantura. Dakle, Zalar (1978) prema Twainovim djelima osmišljava strukturalne elemente dječjeg romana. Prvi element koji ističe je djelovanje unutar družine. Dakle, djeca se organiziraju u vršnjačke skupine i određena su igrom te se nerijetko susreću s razmiricama i nesporazumima. Svaka družina posjeduje određena pravila i disciplinu, ali uz igru. Drugi element značajan za dječji roman je pustolovina. Likovi, koji su najčešće djeca, maštaju i željni su uzbudljivih događaja i pustolovina, putovanja i neobičnih zgoda. Treći element dječjeg romana jest vezan uz prethodni, odnosno uz avanturistiku. Može se prepoznati po akciji i dječjoj želji i potrebi da promjene svijet te se prepirkama, svađom i borbom ostvaruje element akcije i napetosti. Sva tri elementa usko su povezana jer se kroz sva tri proteže dječja igra.

Kako tvrde Crnković i Težak (2002), za razliku od romana za odrasle, dječji roman ima poprilično jednostavnu fabulu i događaji su kronološki i linearni, kao i sama naracija. Hameršak i Zima (2015) navode značajke koje sadrži gotovo svaki roman, ali niti jedna nije nužna. Stoga se svaka značajka najčešće pojavljuje samostalno. Prva kategorija jesu likovi, koji su uglavnom dječji, zatim udruživanje likova u družbe, pustolovnost, avanturizam, akcija i dječja igra.

Zalar (1978) navodi kako su od samih početaka u dječjim romanima glavni likovi bili dječaci i djevojčice: radoznali i nemirni, lukavi i naivni, plemeniti i zlobni, vragoljasti i dovitljivi, druželjubivi i svadljivi, sanjari i šaljivdžije, katkad istinoljubivi i pravedni, katkad mali intriganti i lažljivci, no uvijek čovječni i simpatični, neprestano žedni novih doživljaja i pustolovina.

Prema Zalaru (1978) djeca najviše vole društvo, nevažno je da li će se družine koje su nerijetko sastavni dio dječjeg romana sastojati od tri, pet ili deset članova, hoće li će se okupljati povremeno ili stalno, ali je važno da su u društvu. Navodi kako nije svaka družba složna te se često susreću s prepirkama, nesporazumima i objašnjenjima. Družba je kolektivni glavni lik i u dječjem romanu, glavni lik gotovo nikad neće biti pojedinac. Svaki član svoju ulogu shvaća ozbiljno te je svjestan da se mora pridržavati pravila družine, ali i shvaća kako je sve igra.

Avanturizam i pustolovnost su važne za dječju psihu te su sastavni dio svakog romana. Ne nameću ju odrasli, već je dio svakog djeteta. Sanjare o zgodama, neobičnim i uzbudljivim pustolovinama i događajima, dalekim putovanjima i velikim pothvatima za koje su sami odgovorni (Zalar, 1978).

Akcija u dječjem romanu je usko povezana s avanturizmom i pustolovnošću. U dječjim romanima, kao i u stvarnom životu, normalno je da djeca nisu zatvorena u kući, sobi ili na jednom mjestu, već su željni akcije, kretanja i putovanja. Djeca su često prikazana na putovanjima, u bijegu, lutanju, traženju ili skitnji. U želji za akcijom i avanturama, dječji roman često preuzima elemente kriminalističkog romana što podiže uzbuđenje u romanu te djeca postaju detektivi i rješavaju razne enigme, probleme i otkrivaju tajne zločince i zločine (Zalar, 1978).

Posljednji i najvažniji element bez kojeg ne bi bilo ni dječjeg romana jest dječja igra. Dakle, kakva god tematika romana bila, dječja igra mora biti prisutna. Koliko god ozbiljna uloga bila dodijeljena djetetu, spontana, raznolika i bogata igra mora biti prisutna (Zalar, 1978).

4.1. Hrvatski dječji roman

Hrvatski dječji roman javlja se tridesetih godina 20. stoljeća i predstavlja dulji prozni tekst, razvijeniju fabulu i narativnu organizaciju. Glavni likovi su djeca te je tematika vezana uz djetinjstvo (Hameršak, Zima, 2015).

Čudnovate zgone šegrta Hlapića Ivane Brlić Mažuranić smatra se prvim hrvatskim dječjim romanom prema Milanu Crnkoviću i Dubravki Težak (2002). „Desetke puta pretiskavan, preveden na niz stranih jezika, dramatiziran, nedavno izvođen i na televiziji, on nije samo dio naše kulturne baštine – kao što se običava reći za djela koja doduše kritičari i povjesničari književnosti cijene, ali malo tko traži po bibliotekama i čita – nego svojom privlačnošću i pripovjedačkim čarom i danas budi interes, zaokuplja pažnju, oduševljava i osvaja djecu jednako kao i u doba svog nastanka, prije šezdesetak i više godina.“ (Zalar, 1978:17)

Zalar (1978) navodi da je karakter romana izrazito dječji. Nije razlog samo što su protagonisti djeca, već što je fabula ispričana naročito dječjom jednostavnošću, dinamična i živa. Opisuje autoričino pisanje kao uvećavanje običnih i svakodnevnih događaja u malu tajnu, a odgonetanje tajni zaokuplja djecu svih dobi. Brlić – Mažuranić se spušta na razinu dječjeg razmišljanja te je svojim djelima dokazala da je autentični pripovjedač.

Uz Čudnovate zgone šegrta Hlapića, Crnković i Težak (2002) spominju još dva djela koja su usko vezana uz roman – Tugomila Jagode Truhelke i Sretni kovač Vjekoslava Košćevića.

Berislav Majhut (2018), književni teoretičar ne dijeli mišljenje s Crnkovićem te ne smatra Čudnovate zgone šegrta Hlapića prvim dječjim romanom. Ističe činjenicu da su i prije ovog djela Ivane Brlić Mažuranić postojali autori koji su stvarali za djecu i mladež, međutim ti su autori i djela slabije poznati današnjem dječjem čitatelju. U njima se polazi iz drugačijeg razumijevanja fenomena djetinjstva, pri čemu se može prepoznati nekoliko romanesknih struktura.

Na temelju svojih istraživanja početaka razvoja hrvatskog dječjeg romana Majhut (2015:189) navodi tri tipa romaneskne narativne organizacije dječjeg romana: pustolovni roman, roman o siročetu i roman o dječjim družbama. Stoga, Brlićkin roman pripisuje pustolovnom romanu i romanu o siročetu, te iznosi detaljnu analizu toga romana.

Ivo Zalar (1978) u svojem djelu Dječji roman u hrvatskoj književnosti, rame uz rame postavlja Ivanu Brlić – Mažuranić i Matu Lovraka koji se pojavljuje točno dvadeset godina nakon Hlapića. Objavljuje svoja dva najpoznatija romana Djeca Velikog Sela, odnosno Vlak u Snijegu i Družba Pere Kvržice s čijom pojavom dječji roman prelazi u fazu lutanja i traženja te ulazi u zrelu dob. Oba romana tiskana su u više od trideset izdanja i prevedena su na nekoliko europskih jezika, a prema njima su snimljeni i filmovi. Dokaz o njihovoj popularnosti jesu zapravo popisi obavezne lektire za osnovnu školu u gotovo svakoj hrvatskoj školi, na kojem se nalazio makar jedan od ova dva romana.

Marijana Hameršak i Dubravka Zima (2015) navode kako Zalar povijesni pregled vrste započinje Ivanom Brlić – Mažuranić i Jagodom Truhelkom, a završava ga sa suvremenijim autorima poput Zvonimira Milčeca i Hrvoja Hitreca te Sunčanom Škrinjarić i Ulicom predaka iz 1980. godine. Uočavaju razvoj romana koji se po strukturi znatno razlikuje od dječjeg i prelazi u adolescentni roman na samom početku 21. stoljeća.

Stjepan Hranjec (2006) hrvatsku dječju književnost dijeli na Procvat hrvatske dječje književnosti i Zrelo doba.

Procvat hrvatske dječje književnosti započinje početkom 20. stoljeća i obuhvaća Doba Jagode Truhelke i Ivane Brlić Mažuranić te Lovrakovo doba.

Jagoda Truhelka bila je učiteljica, javna i pedagoška djelatnica, a prije svega spisateljica. U nizu članaka i u književnim djelima zalagala se za ravnopravnost žena, slobodu, mogućnost izbora i obrazovanja. Uz sve napisane radove u časopisima, svoj rad nastavlja s Tugomilom (1894.), sentimentalnom i tužnom pričom s kojom najavljuje svoje književne početke. Nadalje, vrijedi samo spomenuti neka djela kao što je Božja ovčica, Pipo i Papa, Palčićev kraljevski let i Zlatko, dok se trilogija Zlatni danci smatra najvrjednijim što je Truhelka darovala hrvatskoj književnosti.

Uz Jagodu Truhelku, procvat književnosti, obilježila je Ivana Brlić Mažuranić koja je pisala u doba moderne te se njena djela smatraju nezaobilaznim vrijednostima. 1913. godine objavljuje Čudnovate zgode šegrta Hlapića te je s tim djelom usustavila dječji roman. Nakon romana, objavljuje svima poznatu zbirku Priče iz davnine s kojom pokazuje bogatstvo i stilsku raskoš hrvatskog jezika. Upravo zbog specifičnog spoja realnosti i mašte, prozvana je hrvatskim Andersenom i začetnicom hrvatske dječje književnosti.

Nakon procvata dječje književnosti i Truhelke i Brlić Mažuranić, javlja se Lovrakovo doba. Mato Lovrak bio je književnik i učitelj te je osim romana, pisao pedagoške članke koji su pomagalu u razumijevanju njegovih proza. Pisao je o odgoju djece, o važnosti učitelja u djetetovu obrazovanju i učiteljskom pozivu. Upravo ovakvi stavovi su se odzrcalili u njegovim djelima i prikazali sjedinjenje pisca i pedagoga. Lovrak je napisao mnogobrojna djela, no obilježio je svoje doba sa najpoznatijim romanima Vlak u snijegu, Družba Pere Kvržice, Anka Brazilijanka i još mnoga druga. (Hranjec, 2006)

Zrelo doba začeli su Grigor Vitez, Milivoj Matošec, Zvonimir Balog i Ivan Kušan, začetnik urbanog dječjeg romana. Kušan svojim radom najavljuje suvremeni pristup romanu i donosi krimi serijale o Ratku Miliću - Koku. Gradi fabulu inspiriranu kriminalističkim romanima koji uključuju družinu dječaka koji predstavljaju detektive, tajanstveni dvosmisleni nazivi poglavlja te lažni tragovi koji donose dinamiku i napetost u fabuli. Najpoznatiji romani su: serijali o Koku – Uzbuna na Zelenom Vrhu, Zagonetni dječak, Koko u Parizu Ljubav ili smrt te Lažeš, Melita.

Nastavljači Zrelog doba, a vrijedni spomena jesu – Pajo Kanižaj, Luko Paljetak, Hrvoje Hitrec, Sunčana Škrinjarić, Nada Iveljić, Višnja Stahuljak.

Hitrec i Stahuljak obilježili su Zrelo doba mnogobrojnim romanima te uvode nove elemente u dječju književnost.

Hitrec je osim romana za odrasle, prepoznatljiv po romanima za djecu, a posebno ga se pamti po serijalu o Smogovcima – Smogovci, Smogovci i strašni Bongo, Zbogom, Smogovci i mnogi drugi. Osim što je bio romanopisac, pisao je i brojne članke, bio je urednik, filmski i televizijski scenarist. Izdvaja se s humorizmom, drukčijom djecom, njihovim navikama, odgojem i govorom te se zbog tih obilježja smatra autorom moderne dječje hrvatske književnosti.

Višnja Stahuljak je autorica suvremenih djela sa elementima fantastike te naj taj način pravi zaokret u dječjoj književnosti. Prepoznatljiva je po oživljavanju predmeta koji postaju osobe u njenim djelima, odnosno romani poprimaju bajkovitu strukturu. Neki naslovi vrijedni spomena, a smatraju se romanima jesu: Začarani putovi, potom Čarobnjak, Začarani putovi, Djevojčica i paun (Hranjec, 2006).

5. Vrste hrvatskog dječjeg romana

Milan Crnković i Dubravka Težak (2002) su među prvima povijesti hrvatske dječje književnosti ponudili definiciju i podjelu dječjeg romana, pa tako navode dvije skupine romana. U prvu skupinu ubrajaju romane o djetinjstvu, a u drugu skupinu romane o životinjama, pustolovni ili avanturistički roman i znanstveno – fantastični roman.

Prema njihovom tumačenju, roman o djetinjstvu razvija se u djelima Ivane Brlić – Mažuranić, Jagode Truhelke, Mate Lovraka i Ivana Kušana. U njihovim djelima, kao i u ostalim dječjim romanima, glavni likovi su uglavnom djeca koja su prikazana u stvarnim uvjetima i okolnostima. Dječaci i djevojčice, najčešće imaju oko desetak godina, dosjetljivi su, slobodni likovi i pokušavaju spasiti svijet i riješiti svaki problem te se iz tog razloga likovi nazivaju junacima.

Roman o životinjama objašnjavaju kao onu vrstu romana koji prikazuje realan životinjski svijet, baš onakav kakav jest, poštujući životinjske zakone. Autori romana o životinjama u ljudski govor pretaču glasanje životinja, pokrete i zvukove koje životinje proizvode. Pustolovni, odnosno avanturistički roman prikazuje dječje maštarije o putovanjima, novim uzbudljivim zbivanjima i sanjarijama koje nadilaze dječju svakodnevicu. U središtu zbivanja su likovi koji rješavaju svaki problem, bore se sa suparnicima i prelaze preko svakojakih prepreka, uz svoje pomagače. Navode nekoliko podvrsta pustolovnog romana: gusarski roman, roman o moreplovcima, robinzonade, kriminalistički roman i roman o traženju – najčešće zakopanog blaga. Znanstveno – fantastični dječji roman usko je vezan uz pustolovni s obzirom na količinu akcije u samoj fabuli. Također, karakteristika koja ih odlikuje jest mašta koja je u stvarnom životu najčešće neostvariva (Crnković i Težak, 2002).

U knjizi Dječji roman u hrvatskoj književnosti Ivo Zalar (1978) navodi nešto složeniju podjelu dječjeg romana: akcijsko – socijalni dječji roman, akcijski dječji roman, socijalno – akcijski dječji roman, pustolovni dječji roman, kriminalistički dječji roman, auto(biografski) dječji roman, znanstveno – fantastični dječji roman, povijesni dječji roman, animalistički dječji roman, omladinski roman, roman u dječjim trapericama ili tinejdžerski roman, humoristički dječji roman, ljubavni dječji roman. Ovu podjelu u najvećoj mjeri prihvaća i Stjepan Hranjec (1998) u knjizi Hrvatski dječji roman.

Berislav Majhut (2005) dijeli hrvatske dječje romane napisane do 1945 godine na tri romaneskne strukture: pustolovni roman, roman družine i roman o siročetu.

Pustolovni dječji roman počinje se javljati krajem 18. stoljeća te roman i u njemu je nositelj radnje pustolovni junak. On dobiva zadatak koji se čini nemogućim no izvodi izvanredni pothvat kojim uspijeva riješiti sve izazove. Veličina zadatka i dostizanje cilja će odrediti junakovu moć te će on morati uložiti veliki napor kako bi ostvario zadani cilj. Junak se nikada ne umara te ne poznaje potištenost. Kreće se od doma do dalekih krajeva te se prostor romana ne sastoji samo od mjesta susreta likova, mjesta obavljanja zadatka i ciljne točke, nego i od prostora između tih točaka koje treba savladati. Junak zahvaljujući svojoj fizičkoj snazi, uz težak fizički napor, uspijeva savladati prostor romana, a kao nagradu za hrabrost i iznimnost dobiva povratak u dom (Majhut, 2005).

Roman o siročetu se javlja u 19. stoljeću. Junak u romanu o siročetu nije nadmoćan okolini nego pomoć mora dobiti od drugih likova. Njegovo kretanje u romanu liči na niz odguravanja i odbacivanja iz prostora u kojima je pronašao utočište. Kretanje mu nema nikakvu svrhu; već nalikuje na glavinjanje. Ne približava se cilju, već nailazi na niz neprijateljskih i nesigurnih prostora. Kao i u pustolovnom romanu, putovanje junaka kreće iz doma no razlika je u tome što to putovanje nije njegova odluka kao što je to u pustolovnom romanu, nego je najčešće odbačen i prisiljen otići na put jer mu je dom razoren i ne postoji nikakva šansa za povratak u njega (Majhut, 2005).

Roman o dječjim družbama se javlja tridesetih godina 20. stoljeća. Fokus romana o dječjoj družbi jest izdvojenost družbe od okoline te je tako u romanu primaran odnos družbe i okolnog svijeta, a sekundarna je nadmoć junaka nad drugim likovima. Družba ne samo da je osamljena, već nije u najboljim odnosima s odraslim svijetom zbog načela koja su drugačija u svijetu odraslih. Stalni likovi koji čine roman o dječjim družbama su vođa, vođin pobočnik, pretendent na mjesto vođe, mali, izdajica i djevojčice. Družbe su gotovo uvijek sastavljene od dječaka, a djevojčice kada se i pojave ne zadržavaju stalne uloge, a najviše što mogu postići jest da usvoje dječjačke obrasce ponašanja. Radnja romana najčešće je smještena u susjednom selu, na ulici ili u dvorištu. Radnja je vezana uz jedan prostor zato što je junak dječja družba, a ne pojedinac (Majhut, 2005).

Sanja Vrcić – Mataija (2010) fokus svojega interesa stavlja na moderni i postmoderni dječji roman, pri čemu analizu romaneskne struktura hrvatskog dječjeg romana temelji na analizi realističnih romana objavljenih devedesetih godina 20. stoljeća.

Temeljni predmet interesa modernog dječjeg romana je psihičko proživljavanje likova i prikaz njihovog unutarnjeg duševnog stanja. Monološkim pripovjednim postupkom autori razotkrivaju unutarnje proživljavanje dječjeg junaka i njegov pogled na svijet i odnos s istim te više nije naglasak na događajima, kao što je to bilo u tradicionalnom romanu. Fabula je oblikovana tako da su u fokusu životna svakodnevnica dječjeg junaka i njegov obiteljski život te ne isključuje djelovanje unutar družine. Naprotiv, na taj se način formira novi tip dječjeg romana, roman lika (Vrcić – Mataija, 2010).

U romanu lika dijete postaje emancipirano i uvažava se njegov društveni položaj koji se dočarava kroz izgrađeni dječji identitet, koji se u romanima očituje kroz pripovjednu fokalizaciju lika. Za razliku od tradicionalnog romana i nekadašnje djece, današnja su djeca svjesna vlastitog identiteta, svojih sposobnosti, tjelesnosti, rodnog identiteta, žele slobodno djelovati, no ne isključuje se prisutnost odraslih koji su u modernim romanima često prikazani u humorističnom tonu – s neobičnim osobinama, što proizlazi iz uloge pripovjedača. Stoga, tematika dječjeg romana se mijenja te od izrazito pustolovne prelazi u socijalno – psihološku koja uključuje dječje strahove, obiteljske probleme, traume, bolesti i smrti bližnjih ili pak humorističnu s različitim rasponom humora (Vrcić – Mataija, 2010).

Nakon pojave modernog dječjeg romana, razvija se i postmoderni dječji roman. Karakteriziran je jezičnom igrom koja se smatra prirodnom dječjom potrebom. Temeljne značajke postmodernog romana jesu ironizacija značajna za suvremenu dječju književnost, parodiranje starije književnosti, citatnost, intertekstualnost, intermedijalnost, povezanost književnosti i masovne kulture, trivijalnost, hiperboličnost, poigravanje književnim žanrovima (međužanrovske geminacije) kao i autoreferencijalnost. Uz sve navedeno, postmodernistički roman u svoju strukturu sve češće ubraja i poigravanje s fikcijom i falcijom, ulogom pripovjedača i pripovjednim tehnikama, što zahtjeva ozbiljnijeg dječjeg čitatelja (Vrcić – Mataija, 2010:52).

Vrcić – Mataija (2018) navodi kako je tipologija kao književno – teorijski pojam u znanosti nadređena pojmu književne klasifikacije te dijeli roman na nekoliko tipova: tipologija dječjeg romana s obzirom na dob implicitnog čitatelja i književnog junaka,

tipologija dječjeg romana prema oblikovnom postupku, tipologija dječjeg romana s obzirom na prevladavajuće narativne figure.

5.1. Hrvatski realistički dječji roman

Bit proučavanja književnosti svodi se na dva temeljna postupka: interpretaciju i klasifikaciju. Prema Solaru (2005) postoji hijerarhija odnosa od književnog roda do žanra te razlikuje sljedeće pojmove za književne skupine: vrsta, podvrsta, žanr, razred, tip, forma i oblik. Tvrdi da kao svaka književna vrsta, pa tako i dječji roman ima promjenjivi i nepromjenjivi dio te se zbog količine promjenjivog dijela, dječji roman nastoji prilagođavati uvjetima odabranog razdoblja.

Vrcić – Mataija (2018) navodi klasifikaciju djela ovisno o okolnostima u kojem je djelo nastalo: tipologija hrvatskog romana s obzirom na dob implicitnog čitatelja i književnog junaka, tipologija hrvatskog dječje romana prema oblikovnom postupku i tipologija hrvatskog dječjeg romana s obzirom na prevladavajuće narativne figure.

Tipologija hrvatskog romana s obzirom na dob implicitnog čitatelja i književnog romana obuhvaća dječji roman u užem smislu i adolescentski roman. Dječji roman u užem smislu je namijenjen je dječjoj publici i glavni likovi jesu djeca od 12. do 13. godine. Teme takvih romana najčešće su vezane uz djetinjstvo uz socijalnu tematiku. Adolescentski roman uključuje tinejdžere do 20. godine života i žargon, odnosno jezik mladih. Tematika je vezana uz odrastanje i tjeskobu, položaj u obitelji, ljubavni problemi i tabu teme poput straha, maloljetničke delikvencije, nasilja i sl. (Vrcić – Mataija, 2018).

U tipologiji hrvatskog dječjeg romana prema oblikovnom postupku navodi tradicionalni dječji roman, moderni i postmoderni dječji roman. U tradicionalnom dječjem romanu naglašen je realistički postupak oblikovanja, događaji su u kronološkom slijedu te su teme vezane uz život djeteta ili adolescenta. Likovi najčešće funkcioniraju unutar družine ili obitelji, oblikovani su konvencionalno s rodnom podijeljenošću tako što su članovi družine najčešće dječaci i aktivni likovi, a djevojčice pasivne te ne zadržavaju stalne uloge. Slika obitelji je najčešće patrijarhalna, a djeca su neemancipirana unutar obitelji. Moderni roman u fokusu obuhvaća naglašeni monološki postupak, više pripovjednih perspektiva, izbjegava se kronološki slijed događaja. Lik djeteta najčešće funkcionira sam i dobrovoljno zbog okolnosti (narativni model romana s osamljenim

junakom, otuđenim od zajednice). Likovi su najčešće djeca koja se emancipiraju, odnosno uvažava se djetetov identitet i djetetov društveni položaj prema vršnjacima i autoritetima. Postmoderni dječji roman se poigrava s književnim žanrovima, postavlja se problem osamljenosti, obiteljskih odnosa, rata i utjecaja medija na proces izgradnje identiteta likova. U prvom planu se isprepliću fantastika i zbilja te se brišu granice između pojedinih medijskih područja (Vrcić – Mataija, 2018).

Tipologija hrvatskog dječjeg romana s obzirom na prevladavajuće narativne figure obuhvaća – roman lika, roman družine, obiteljski roman i međugeneracijski roman.

Roman lika fokusiran je na unutarnja proživljavanja lika i psihološku karakterizaciju likova. Pripovjedač je sveznajuće perspektive te se sastoji od izravnog pripovijedanja lika. Zadaće junaka su savladavanje emocionalnih frustracija, ozdravljenje te izgradnja identiteta bez povezivanja s družinom (Vrcić – Mataija, 2018).

U romanu družine su dječje osobine raspoređene u kontekstu skupine koja je strukturirana kao zajednica i identitet se gradi na temelju pripadnosti određenoj skupini djece. Svi članovi družbe imaju jednaka prava i podjednako su važni u rješavanju zadataka. Roman družine je pustolovnog karaktera, obuhvaća potrebu za akcijom u kraćem vremenskom razdoblju (Vrcić – Mataija, 2018).

U obiteljskom romanu, zbivanja su povezana s domom koji se temelji na slaganju ili konfliktu s odraslim likovima. Dječji likovi grade svoju osobnost, ali pod snažnim utjecajem odraslih likova i obiteljskih odnosa. Obiteljski roman obuhvaća različite modele obitelji – obiteljski roman sa slikom tradicionalne patrijarhalne obitelji, obiteljski roman sa slikom suvremene patrijarhalne obitelji i obiteljski roman sa slikom suvremene liberalne obitelji te je slika obitelji podložna promjenama (Vrcić – Mataija, 2018).

Međugeneracijski roman uključuje realistično pripovijedanje u kojima dječji likovi traže bliskost s odraslim likovima, kako bi pronašli nadomjestak za emocionalnu prazninu. Pripovjedač je sveznajući, a teme su vezane uz društveno marginalna pitanja napuštene djece i ostavljenih starijih ljudi (Vrcić – Mataija, 2018).

5.2. Dječji film

„Uz naziv dječji film mogu se javiti raznoznačne asocijacije. Netko će pomisliti na film koji su snimila djeca, netko na film koji govori o djeci, a netko opet na film koji je namijenjen djeci. Zbog toga je nužno odrediti točno značenje izraza dječji film. Prije svega valja precizirati pridjev dječji.“ (Težak, 1990).

Prema Težak (1990) žanrovski obilježen dječji film je upravo i djeci namijenjen, prikazuje motive bliske i razumljive djeci, a poznati su im iz okoline, to jest iz njihova života – dječja igra i mašta, njihovi četveronožni prijatelji, škola i školske obveze i problemi, djeca u ratu i bajkoviti motivi. Dječji film mora prikazivati fabulu s čvrstom dramaturgijom i zanimljivim zapletom. Ne čudi, stoga, što su za hrvatske dječje filmove nerijetko kao predlošci uzimani hrvatski dječji romani utoliko što imaju čitav niz značajki koje su pogodne u ekranizaciji. U dječjem romanu je u centru zbivanja psihološki doživljaj junaka i događaji vezani uz istog. Neki pisci odbacuju sveznajućeg pripovjedača i preuzimaju ulogu govornog lica koje prepričava vlastite doživljaje, dajući svoja tumačenja. Time pisci zadržavaju pažnju mladog čitatelja i čvršće ga vežu uz junake i sudbine (Težak, 1990).

Dakle, glavni su likovi u romanu, kao i u filmu, djeca koja pokušavaju iznijeti vlastite misli i shvaćanja neopterećena raznim obzirima svijeta odraslih. Djeluju unutar družina jer traže društvo svojih vršnjaka. Družina najčešće ima određeno mjesto sastajanja, prema mogućnostima – ulica, dvorište, podrum, napuštena garaža, šupa i sl. U toj grupi se ističe najčešće jedan dječak koji postaje vođa svojom domišljatošću, snalažljivošću i preuzimanjem inicijative. Osim vođe, nerijetko družba ima i svog antagonista, dječaka koji mu želi preuzeti vodstvo ili osniva vlastitu družinu koja donosi borbe, akcije i male pustolovine. Djeca u družinama stalno žude i maštaju o kretanjem i promjenama koje ih mogu izvesti iz monotonije, a ukoliko nemaju mogućnosti za time, onda ubacuju igru koja je najznačajnija aktivnost djeteta te je podloga svim zadacima koje obavljaju poput odraslih (Težak, 1990).

Prema Težak (1990) igra najčešće vodi djecu u razne pustolovine koje nerijetko završavaju daleko od igre. Tvrdi da je pustolovnost jedan od najvažnijih elemenata dječjeg romana jer je u djetetu uvijek prisutna težnja za upoznavanjem nepoznatoga, za svladavanjem prepreka, za nesvakidašnjim doživljajima, susretima i mašta o uzbudljivim

pustolovinama. Upravo je pustolovnost izvanredan faktor za ekranizaciju jer se akcija smatra bitnim obilježjem filma.

„U skladu s iskustvima iz književnosti, mogli bismo uvesti radni termin 'pravi dječji film', kao oznaku za filmove u kojima su djeca glavni likovi, tematski i izražajno primjerene i djeci razumljive. Taj termin najbolje odgovara filmu o djeci za djecu.“ (Težak, 1990)

6. Rodni stereotipi

Stereotip dolazi od grčke riječi "stereos" koja se prevodi kao postojanost te od riječi "typos" koja u prijevodu označava oblik i vrstu. Stereotip je objašnjen kao skup pojednostavljenih i pretjerano uopćenih karakteristika koje su posjedovane od strane svih članova iste društvene skupine (Hrvatska enciklopedija, 1999).

Barada i Jelavić (2004:87) kažu kako je stereotip pojednostavljena generalizirana mentalna slika i stav o društvenoj skupini koja je najčešće otporna na promjene jer nije zasnovana na iskustvu. Također, tvrde kako je stereotip jedna vrsta pozitivne ili negativne predrasude.

„Ljudi se rađaju kao pripadnici muškog i ženskog spola, ali uče biti djevojčice i dječaci koji će postati žene i muškarci. Uče ih prikladnom ponašanju i stavovima, ulogama i aktivnostima te kako bi se trebali odnositi prema drugima. Ovo naučeno ponašanje sačinjava rodni identitet i određuje rodne uloge. Rod se odnosi na društveno naučeno/determinirano ponašanje“ (Hodžić, Bijelić i Cesar 2003:18).

Declerc i Moreau (2012) objašnjavaju razliku između spola i roda kao najvažniju komponentu za razumijevanje stereotipa. Spol je određen biološkim i fizičkim razlikama, dok se rod određuje nefiziološkim karakteristikama, a koje se odnose na uzorke ponašanja i uloge koje se dijele na „muške“ i „ženske“. Odnosno spol je uvjetovan genetski, a rod je stečen na društvenoj/kulturnoj razini.

Maroević – Kulaga (2012) tvrdi kako djeca socijalizacijom usvajaju rodne uloge. Bez obzira što godine prolaze, društvo i tehnologija napreduje i dalje se izdvajaju određene osobine i obrasci ponašanja za koje se u društvu smatra da su isključivo „ženska“ ili „muška“. Iz toga proizlaze društvena očekivanja kako bi muškarci i žene trebali izgledati i kako se ponašati. Muškarci se smatraju dominantnima i snažnima, dok se žene smatraju nježnima, krhkima i zadužene su za brigu oko kuće i djece.

Istraživanje američke neprofitne organizacije Common Sense Media: *Utjecaj rodno pristranih medija na razvoj djece* (2017) bavi se analizom istraživanja dječjeg razvoja, roda i medija te se provodilo proteklih četrdesetak godina. S obzirom da u današnjem svijetu djeca imaju pristup medijima od najranije dobi, rano se izlažu izgrađivanju određenih stereotipa o rodovima. Dakle, istraživanje dokazuje da mediji jačaju

stereotip da su muškarci snažniji i vrijedniji od ženskih osobina i ponašanja te dječaci izloženi od najranije dobi takvim medijskim porukama, najvjerojatnije će čvrsto vjerovati u takva uvjerenja i imati takve obrasce ponašanja. Nadalje, mediji šalju poruku kako djevojke moraju brinuti o svom izgledu i svoje tijelo tretirati uglavnom kao seksualni objekt, a kod starije djece, korištenje medija upućuje na razvoj tolerantnijih stavova prema seksualnom uznemiravanju. Klasični stereotip koji se provlači posljednjih 50 godina jest vezan uz karijeru gdje su djeca izložena poruci koja najčešće glasi da su muškarci uspješniji i teže poslovima kao što su doktor, znanstvenik, fizičar, a žena ostaje uglavnom domaćica.

6.1. Rodni stereotipi u dječjim knjigama

Rodni stereotipi mogu se prepoznati i u djelima dječje književnosti. Prema Belamarić (2009:15) prvo je istraživanje provedeno u razdoblju od 1930. do 1972. godine kada je ustanovljeno da su muški likovi više zastupljeniji od ženskih likova. Podređene, brižne, pasivne, kućanice, to su sve karakteristike, odnosno stereotipi u žena, koji su ustanovljeni u istraživanju, dok su muškarci prikazani kao aktivni i djeluju uglavnom u događanjima izvan kuće. U kasnijim istraživanjima dokazano je kako je zastupljenost ženskih likova u dječjim knjigama porasla te su žene zastupljenije u ulozi glavnog lika. Žene u ulozi glavnog lika nisu prikazivane u klasičnim stereotipnim ulogama, dok su žene, sporedni likovi i dalje prikazivane u stereotipnim ženskim ulogama, a muškarci i dalje posjeduju stereotipne uloge.

Rodni stereotipi nastavljaju se i pojavljuju u hrvatskoj dječjoj književnosti od samih početaka (Hameršak i Zima, 2015).

7. Ženski likovi u hrvatskim dječjim romanima i filmovima

U idućem poglavlju analizirat ćemo romane s početaka, sredine 20. stoljeća pa sve do danas. Usporedit ćemo ih s filmovima koji su snimljeni na temelju istoimenih romana. Predmet analize biti će rodni odnosi, to jest rodni stereotipi djevojčica. Analizirani su sljedeći romani: *Vlakom u snijegu* Mate Lovraka, *Duh u močvari* Ante Gardaša, Kušanovim romanima *Zagonetni dječak* i *Ljubav ili smrt* te *Dnevnik Pauline P.* Sanje Polak.

7.1. Vlak u snijegu

Mato Lovrak bavio se književnim radom četrdeset godina te je najviše književnih radova napisao za djecu. Osim što se bavio književnošću, Lovrak je kao učitelj radio neprekidno 35 godina. Napisao je brojne romane u kojima prikazuje djecu, a među njima su najpoznatiji *Družba Pere Kvržice*, *Anka Brazilijanka* te *Vlak u snijegu*.

Vlak u snijegu je tradicionalni roman. U središtu radnje je družina djece, zadruga čije je organiziranje potaknuo učitelj tako da je razredu predložio različite oblike zajedničkog djelovanja. Skupina je organizirana pod strogim formalnim principima, te je odlučeno da se pravila moraju poštivati, predvodi ih vođa kojeg su izabrali između sebe i svaki član ima svoju ulogu: „*Uđoše u razred. Reduše čiste i brišu prašinu. Ložači griju sobu. Nadzornici čistoće pregledavaju drugove. Radi se kao u košnjici.*“ (Lovrak, 2013:40)

Zadruga Ljubanovac smatra se kolektivnim likom kojoj je na čelu Ljuban, vođa koji uvijek donosi ispravne odluke i predstavlja moralni uzor. Međutim, iako je naglasak na zajedništvu koje se manifestira prikazom složne družine, u romanu se izdvajaju tri lika Pero, Ljuban i Draga.

Ljuban i Pero prikazani su kao potpune suprotnosti. Njihov sukob je utkan u radnju romana i naznačen je već na samom početku, kada Lovrak opisuje protagoniste. Ljuban je prikazan kao formalni tip vođe izabran većinom glasova. Ljuban je vođa te je neupitni autoritet unutar družbe za odrasle. Predstavlja autoritativnog vođu te je lik Ljubana klasični stereotip dječaka koji dolazi iz siromašne obitelji te je prikazan kao

dotjeran, uzoran đak, pošten, marljiv, hrabar i brine o svojoj zadruzi kao da im je otac. Kao junak romana vrlo ozbiljno shvaća upute koje je dobio od strane učitelja, ispunjava zadatak (spašava razred i vlak iz snijega) te je superioran prema odraslima.

„Ljuban je odmah upoznao konduktera s položajem. „Tamo unutra su dvije stranke. Jedni su uz mene, i mi smo u stanju sve učiniti. Drugi su protiv nas. Oni kvare sve. Na sreću, njih je manje!“

„Ali tu je strašan nered! Pa tu će prozori stradati!“ Uzrujava se kondukter i hoće u vagon. Sav se nakostriješio.

Ljuban se snašao: „Molim vas ne idite onamo! Htjeli bismo našem učitelju dokazati da ćemo i bez njega u redu stići kući. Prepustite sve nama...“

„Pardon! Pardon!“ ispričavao se kondukter sa smiješkom i opet pozdravi vojnički. „Ali prozori?“ „Imam još uza se dvjesto dinara! Ako baš bude štete, imamo čime platiti, kako vidite...“

„Molim, molim! Ne miješam se!“ uvjeri on Ljubana. „Ali ipak ako vam bude potrebna moja pomoć, rado ću vam pomoći!...“ „Hvala!“ Reče Ljuban, ali samo u nuždi i na našu molbu!“ (Lovrak, 2013:69)

S druge je strane Pero prikazan kao antagonist; ne posjeduje niti jednu pozitivnu osobinu i u stalnom je sukobu s Ljubanom. Sukob između dvojice dječaka kulminira u vlaku zaglavljenom u snijegu u kojem su se svi članovi razredne zajednice, organizirani u zadrugu, ujedinili kako bi ubrzali svoj dolazak kući:

„Onda je Pero naglo i na prstima koraknuo u vagon. Vrata je ostavio otvorena. Kao lopov obilazi djecu i klupe. Kad god se koji zadrugar pomakne u snu, Peri od straha prestane srce kucati. Skamenjuje se na mjestu. Kad se sve smiri, on opet obilazi. Vidi se, traži nešto lakomim i gladnim pogledom... Kad se trebalo dijeliti, Pero doduše nije htio da dade nešto od svojega.“ (Lovrak, 2013:97)

Dok su članovi zadruge uglavnom dječaci koji se u pustolovini u vlaku bore za zajednički cilj, likovi djevojčica su pasivni i jedva se spominju u cijelom romanu. Njihova uloga u razrednoj svakodnevnici i na izletu svedena je na ulogu domaćica, reduša i onih koji brinu za druge. Doduše, u romanu se mogu prepoznati i blaga odstupanja od takvog, tradicionalnog stava prema ženskim ulogama u društvu u Ljubanovom

prijedlogu da bi domaćica razredne zadruge mogla biti djevojčica Draga, međutim, ona to nije shvatila kao kompliment, već kao provokaciju.

Upravo je Draga glavni ženski lik u romanu. Iako je izdvojena između ostalih djevojčica, od samog početka radnje prikazana je kao stereotip žene, pasivna, voli učiti, osjećajna, tvrdoglava, želi pravdu, a kad prepozna pogrešku, odmah ju pokuša popraviti.

Draga je na samom početku romana sudjelovala u igri – činu vjenčanja kada se udavala za dječaka Peru. Poput svih djevojčica koje maštaju o vjenčanju, tako je i Draga maštala o svom, shvatila je brak ozbiljno poput odrasle žene i težila da taj dan bude savršen, pa makar se radilo i o igri. Može se primijetiti njezina ljutnja i razočaranje jer joj je upropašten važan dan o kojem mašta svaka djevojčica, kada dječak Ljuban preplaši cijelu družinu zbog ljubomore jer nije pozvan u igru te na taj način rastjera svatove. Osim čina vjenčanja, djevojčica Draga gotovo da se i ne pojavljuje te ne izlazi iz kalupa stereotipa u kojem je prikazana. Ona je pasivni lik oko kojeg se radnja kreće. Međutim ona sama je ne pokreće.

Osim Drage, ostalih djevojčica je vrlo malo i uz nju su prikazane kao osjećajne, drage i brižne te su poput nje pasivne, ne komuniciraju niti sudjeluju u događajima u većoj mjeri.

Lovrakov roman *Vlak u snijegu*, poslužio je kao predložak za istoimeni film iz 1976. godine.

7.2. Film „Vlak u snijegu“

Vlak u snijegu je hrvatski dugometražni dječji film, snimljen 1976. godine prema poznatom dječjem istoimenom romanu. Film je režirao i scenirao Mate Relja, prema romanu. Za glavne uloge zaduženi su: Slavko Štimac kao Ljuban, Željko Malčić kao Pero, Gordana Inkret Subotičanec odnosno Draga, Edo Peročević kao kondukter i u ulozi učitelja, dobro poznati Ratko Buljan. Za glazbu u filmu, zadužen je Arsen Dedić, a u knjizi poznata pjesma „Kad se male ruke slože“ koja je obilježila film, nije niti spomenuta.

Premijerno je prikazan u Bjelovaru, 1976. godine te je osvojio nagradu „Jelen“, kao prvi dječji film koji je osvojio tu nagradu.

U filmu se može vidjeti i doživjeti radnja te ima više događaja nego u romanu. Može se uočiti nekoliko istaknutijih razlika između knjige i filma. Glavna razlika između filma i knjige je sam početak radnje. Radnja u knjizi započinje u selu, dok film započinje u vlaku. Iako je u romanu početak koristio postupke koji su se jednostavno mogli primijeniti na filmska izražajna sredstva, poput opisa sela i fokusiranja na sve manje cjeline koje, na kraju, obuhvaćaju troje djece, redatelj se odlučuje za prikaz vlaka na samom početku, radnju započinje „in medias res“ čime odmah okupira pozornost gledatelja. Na taj način fokus više nije tolikoj mjeri na karakterizaciji likova, koliko je istaknuta napetost trenutka u kojem se djeca nalaze. Razlikuje se i ime zadruga, prema knjizi je zadruga Ljubanovac, a prema filmu „Sloga“. S obzirom na drugačiji siže filma, u odnosu na roman, ime Sloga jasno upućuje na temeljnu poruku filma (koja se u filmu cijelo vrijeme ističe pjesmom „Kad se male ruke slože“). Naziv „Ljubanovac“ podrazumijeva poznavanje cijelog procesa oblikovanja zadruga i ističe Ljubana kao vođu, što nije u tolikoj mjeri istaknuto u filmu, već je odabrano naglasak staviti upravo na složnost razredne zajednice i moć koju ona ima u preobraćanju Pere, antagonista romana i filma. Na izborima za vođu zadruga, u knjizi su glasovi između Drage i Ljubana bili izjednačeni, čime je Lovrak možda želio, barem djelomično, istaknuti važnost rodne ravnopravnosti u kojoj nije bitan spol nego karakter i sposobnost pojedinca. U filmu taj dio nije problematiziran ni na koji način, većina je učenika glasala

za Ljubana i time se potvrđuje tradicionalan stav da su vodeće uloge u prvom redu namijenjene dječacima.

Školski izlet se u knjizi i filmu bitno razlikuje. U Knjizi učenici posjećuju higijensku izložbu, tvornicu suhomesnatih proizvoda, tvornicu čokolade i odlaze u kino. U filmu posjećuju tiskaru i zoološki vrt, tržnicu Dolac, katedralu i voze se uspinjačom, učenici Ivica i Marica izgube se na tržnici. Ove razlike u filmu i romanu mogu se tumačiti potrebom da se pokaže neke od znamenitosti Zagreba kao današnjeg glavnoga grada (tada glavnoga grada SR Hrvatske koja je bila u sklopu SFRJ).

Jedna od nevolja koja ih snalazi u knjizi i filmu jest zdravstveni problem učitelja. Zbog toga se učenici sami moraju vratiti kući, bez pratnje odrasle osobe, a učitelj ih o tome obavještava pismom. Na povratku kući vlak je ostao zatrpan u snijegu, a dogodovštine povezane s tim glavnim događajem koji je obilježio cijelo djelo i po kojem su roman i film dobili ime, razlikuju se u brojnim.

U filmu su Ljuban i Pero prikazani stereotipno kao glavni junaci, aktivni, vode cijelu radnju, nalaze se u centru zbivanja s ostalim dječacima iz filma i veći dio radnje je usmjeren na njihov sukob. Djevojčica Draga, jedini ženski lik koji se ističe, ne priča mnogo i nije posebno istaknuta kao niti u knjizi. Prikazana je kao marljiva, osjećajna i šutljiva. Slično je i s drugim djevojčicama obzirom na to kako su karakterizirane, knjiga i film se ne razlikuju te su ženski likovi uglavnom pasivni.

7.3. Duh u močvari

Anto Gardaš pisao je poeziju i prozu za djecu i odrasle, pretežito romane, pjesme, novele, pripovijetke, bajke i igrokaze. Objavio je 25 knjiga, a najpoznatije za djecu i mladež su: Prvi suncokreti (pjesme), Miron na tragu Svetoga Grala (roman), Filip, dječak bez imena (roman), Duh u močvari (roman).

Duh u močvari objavljen 1989. godine dječji je pustolovni roman i smatra se najpoznatijim Gardaševim romanom. U središtu radnje su brat i sestra Miron i Melita te njihov školski prijatelj Eukalptus odnosno Liptus. Trojac, izdvojen od svijeta odraslih, za vrijeme školskih praznika uživa u pustolovinama u Kopačevu, mađarskom selu pokraj Parka prirode Kopački rit. Junaci romana, kao u gotovo svakom romanu ovog žanra, dobivaju zadatak kojeg shvaćaju ozbiljnije od odraslih. Jedan od zadataka je bio prenijeti hranu iz sela na hranilišta u Kopačkom ritu s obzirom da je bila jaka zima i životinje su bile gladne. Gardaš opisima prirodnih ljepota i vrijednosti Kopačkog rita budi maštu čitatelja te spominjanjem zaštićenih vrsta biljaka i životinja budi svijest o važnosti očuvanja okoliša. Prehranjivanjem životinja daje dječjem čitatelju do znanja kako su životinje slabije i nježnije od ljudi te ga uči odgovornošću i ponašanjem u prirodi.

Osim što je Duh u močvari pustolovni roman, sadrži i elemente kriminalističkog romana. Kroz cijelu fabulu provlači se traganje za bijelim duhom, kojeg djeca ponosno otkrivaju na kraju romana. Glavni likovi okupljeni u družinu ulaze u interakciju s odraslima i nailazeći na misteriju preuzimaju ulogu detektiva. Istražujući zagonetku na koju su naišli u konačnici otkrivaju zločince lovokradice i ubojice životinja.

„ Farkas Istvan je Eukalptusu i Mironu posudio svoj čamac za sve vrijeme dok bude trajala akcija prihranjivanja. Danas poslije podne i on će poći s njima da im pokaže hranilišta na otocima Crna Greda i Poljana, jer će, prema rasporedu koji je dao predsjednik Vučević, njih dvojica opskrbljivati hranilišta na ta dva otoka.“ (Gardaš, 2020:37)

Lik Mirona je prikazan kao lik vođe, aktivan je, hrabar, pametan i snalažljiv dječak. Iako je gradsko dijete, snalazi se i u seoskom okruženju i preuzima vodeću ulogu u

zadacima koji su im postavljeni, ali uvažava i ostale članove družine uključene u pothvat, naročito prijatelja Eukaliptusa.

Mironov najbolji prijatelj Eukaliptus je dječak koji živi skoro samostalno s obzirom da mu roditelji nisu u mogućnosti dolaziti kući nakon radnog vremena zbog vremenskih uvjeta. Uvijek spreman za avanture, samostalan i malo manje hrabar od Mirona.

Dječaci su u romanu stereotipno prikazani kao jači, i aktivniji likovi od kojih se očekuje da preuzmu inicijativu, odnosno da je primjerenije ne izlagati djevojčice opasnostima i ekstremnim vremenskim uvjetima:

„Poslije objeda Eukaliptus je predložio da danas samo on i Miron isplove u močvaru, a da Melita ostane kod kuće i pripremi im pravu domaću večeru. Zapravo, on je ocijenio da bi za Melitu bilo bolje da ostane kod kuće jer je nakon što je snijeg noćas prestao padati iz trenutka u trenutak postajalo sve hladnije. Melita se u početku malo durila, ali kada ju je Miron počeo uvjeravati da je za djevojčice bolje da se malo više okrenu domaćinskim poslovima, pristala je i odmah počela razmišljati što će momcima pripremiti za večeru.“ (Gardaš, 2020:55)

Iz navedenog citata može se prepoznati utjecaj tradicionalnog odgoja koji podrazumijeva da dječaci trebaju biti oni koji će na sebe preuzeti fizički teže i iscrpljujuće zadatke i na taj se način zaštitnički odnose prema djevojčicama. U tom je pogledu Meliti dodijeljena stereotipno ženska uloga u okviru koje se pretpostavlja da će, kao djevojčica, spretnije odraditi kućanske poslove koji podrazumijevaju i odgovornost za pripremanje obroka. Osim toga, Melita je opisana kao brižljiva, emotivna, komunikativna i pametna:

„Onda je Melita došla u pristanište. Rekla je da je zabrinuta za vas. Odmah smo sjeli u čamac i pošli. Ona je malo i... No, recite slobodno, malko sam i plakala, jer sam čula o tom bijelom duhu, i sve to....“

Jesam li ti rekao, a? gurne Eukaliptus Mirona laktom. Što si mu rekao, Liptus? – htjela je znati Melita. Rekao je da se pouzdaje u tebe, jer da si ti tobože bistra djevojčica...“ (Gardaš, 2020:74)

Za razliku od Lovrakove Drage, Melita nije pasivna. Iako ne sudjeluje u dječaćkim aktivnostima, te ju je relativno lako odgovoriti od toga, Melita svoj doprinos pustolovini realizira tako što brine za svakodnevne potrebe dječaka. Dapače, samoinicijativno

smišlja na koji način dječake razveseliti nakon što završe s plemenitim poslom dohrane divljači u zimskim uvjetima:

„Kad su jučer doručkovali, u kuhinjskom je ormaru zapazila veliku knjigu, Kuharicu. I oni su kod kuće imali nekoliko sličnih knjiga i Melita ih je često prelistavala i gledala one fine slike od kojih voda pođe na usta. Tako je po knjizi naučila praviti tijesto za palačinke...Već se radovala kako će se momci iznenaditi kad dođu onako prozebli i izgladnjeli, a ona im na stol iznese tople palačinke.“ (Gardaš, 2020:55,56)

Melitinom brigom za dječake i brigom za ranjenu srnu, iskazane su tradicionalne osobine koje se pripisuju ženama, poput empatije, osjećajnosti i potrebe da se zaštiti slabije i ozlijeđene:

„Klekne pokraj nje i na vrat joj položi svoj topli dlan. Pod prstima je osjetila bilo. Ali veoma ju je rastužilo što srna ni na koji način nije pokazivala da joj se raduje. Milovala ju je po hladnoj njušci, lagano, nježno klizila dlanom po vitkom vratu i leđima, nadajući se da će životinji od toga biti bolje“ (Gardaš, 2020:132)

Uz djevojčicu Melitu, vrlo rijetko i kratko prikazuje se djevojka Aranka, Bakalareva sestrična. Aranka je imala dugu sjajnu crnu kosu, krupne oči i nosila je široke naočale. Miron, čim ju je ugledao, zaljubio se na prvi pogled.

„Čim ju je ugledao, Miron je zaboravio gdje se nalazi i kako se zove, sve, sve je zaboravio. Samo ju je gledao. I neprestano je pokušavao zagladiti čuperak kose koji mu je stršio navrh tjemena.“ (Gardaš, 2020:84)

Aranka je također prikazana u klasičnim ženskim ulogama; odlazi u dućan te pomaže Meliti napraviti sendviče. Ona nije stalni član družine te su njena zadržavanja u romanu poprilično kratka u epizodama.

Uz glavne junake, u romanu se javljaju sporedni likovi, dječaci Bakalar i Slanina. Suparnički su raspoloženi prema glavnim likovima, a kasnije surađuju i pridonose raspletu radnje i rješavanju misterija. Također su okarakteriziran kao hrabri, znatiželjni i pustolovni.

U romanu nalazi se i veći broj odraslih likova koji nemaju istaknutu ulogu u dječjem svijetu, ali su neophodni za rješavanje situacije u kojoj su se dječji junaci zatekli. U romanu se ističu članovi lovačkog društva: predsjednik Vučević, Farkas Istvan, Laslo Levay te Kovačević i Lončar. Kao pripadnici lovačkog društva stereotipno su prikazani

kao družina odraslih ljudi koja na sebe preuzima uloge zaštitnika i hranitelja, obitelji ili prirode. Lovačko udruženje, s druge strane, nije okruženje koje pretpostavlja ženske članice. Odrasle ženske osobe su u romanu prikazane kao čuvarice doma i stoga im nije dodijeljena aktivna uloga u pustolovnoj i kriminalističkoj fabuli.

7.4. Film „Duh u močvari“

Prema knjizi Ante Gardaša, Duh u močvari, snimljen je istoimeni hrvatski dugometražni film u trajanju od 90 minuta, iz 2006. godine. Film je režirao Branko Ištvančić, a za scenarij kojem je istoimeni roman predložak, zaduženi su: Edi Mužina i Silvio Mirošničenko. Glumci zaduženi za glavne uloge su: Marko Pavlov – Miron, Robert Vass – Eukaliptus, Ena Ikica – Melita, Ivo Gregurević – Levay i Mladen Vulić u ulozi Kovačevića. Glazbu, odnosno odjavnu pjesmu „Ostvari san“ otpjevao je Saša Lozar. Film također šalje poruku gledatelju o važnosti očuvanja okoliša i budi svijest o ljepotama Kopačkog Rita i raznolikosti biljnog i životinjskog svijeta.

Radnja u filmu započinje posjetom Mirona i Melite prijatelju Eukaliptusu, čime se glavni likovi direktno dovode na mjesto radnje, dok u knjizi započinje u njihovom domu te kako mole svoje roditelje da im daju dozvolu za posjet prijatelju Eukaliptusu. Događaj koji nije spomenut u knjizi, a događa se na početku filma jest situacija u kojoj dječak Halas zanijemi kada se susretne s bijelim duhom. Ovakav razvoj radnje pojačava napetost na samom početku, što kod gledatelja izaziva napetost i znatiželju koja je povezana s mističnim događajima. Nadalje, pronalaze mrtvog jelena, a ispod njega dugme koje je ključno za istragu. U filmu, junaci Melita, Miron i Eukaliptus uhvate bijelog duha na snimci u tajnoj posjeti otoku. Trojac zatim pronalazi tajnu zemunicu i praznu čahuru uz pomoć lovca Levaya, koja pripada Kovačeviću. No, kako se radnja raspletava, djeca – detektivi vrlo brzo shvate kako dugme zapravo pripada kabanici Levaya, dok mu u knjizi nedostaje na kaputu.

Bitna razlika između knjige i filma je ta što u filmu u istrazi i otkrivanju lovokradice sudjeluju sva djeca, dok u knjizi sudjeluju Miron i Eukaliptus uz sporedne likove. Na taj se način ističe snaga dječjeg zajedništva, ali se dodaje i na uvjerljivosti priče. Promatrajući djecu na ekranu, logičnije je da će cijela družina, a ne tek nekolicina dječaka, uspjeti nadmudriti i uhvatiti odraslog zločinca.

Djevojčica Melita je i u filmu prikazana stereotipno kao djevojčica koja je brižljiva, srdačna, pametna, no jednim se dijelom rješava stereotipa tako što sudjeluje u istraživanjima otoka i u pronalasku lovokradice s dječacima te se na taj način aktivnost i inicijativa koju je iskazivala u romanu seli iz zaštićenog područja doma u prostore u kojima uglavnom djeluju dječaci.

Sporedni likovi u filmu su drugačiji. Djevojčica Aranka u knjizi nema stalnu ulogu te se rijetko spominje. U filmu se pojavljuje češće te se za razliku od knjige prema simpatiji Mironu ponaša drsko, umjesto ljubazno i brižno te se također odmiče od stereotipnog prikaza koji joj je dodijeljen u romanu.

7.5. Zagonetni dječak

Ivan Kušan je bio svestrani hrvatski dječji spisatelj. Poznat je po serijalima knjiga o liku Ratku Miliću, zvanom Koko. Kušanovi romani označavaju početak hrvatskog kriminalističkog dječjeg romana, kojem pripada i Zagonetni dječak. Osim serijala o Koku, poznat je i po djelima pisanim za odrasle. Prema njegovim djelima snimljeni su filmovi i tv serije. Kušanove mnogobrojne knjige su prevedene na svjetske jezike te je nominiran za nagradu Christian Andersen. Uz mnoge nagrade za tiskana djela, osvojio je i Nagradu grada Zagreba dva puta. Poznat je po djelima: Uzbuna na Zelenom Vrh, Koko i duhovi, Koko u Parizu, Lažeš Melita, Ljubav ili smrt i mnoga druga.

Zagonetni dječak je pustolovni, kriminalistički dječji roman, objavljen prvi put 1963. godine. U centru zbivanja su veliki prijatelji od malih nogu Koko i Tomo. Spletom životnih okolnosti, dječak Tomo seli se s obitelji sa Zelenog vrha u Zagreb. Koko i Tomo postaju školski kolege i susjedi. Svakodnevnica im je dosadna sve dok im jednog običnog dana ne zapne za oko čudni, zagonetni dječak Marko Lukarić koji živi u domu za nezbrinutu djecu. Dječaci su odlučili otkriti tko je on zapravo, s obzirom da je bio jako tajnovit i nije se ni sa kim družio, te su tako započeli svoje pustolovine: *„Od početka mi je bio čudan, mislio je Koko, od prvog dana. Svi su mu nekako htjeli ugoditi, sprijateljiti se s njim, a on nas je sve izbjegavao. Zoveš ga na primjer, da igra šah – neće, zoveš ga u kino – neće. I sad odjednom ovo pismo: Draga mama i dragi tata... Moramo mi iščeprkati što se tu krije. (Kušan, 2012:19)*

Kušan svojim stilom pisanja navodi čitatelja da nastavlja čitanje tako što svako poglavlje ostavlja nedovršenim te na taj način ostvaruje napetost i dinamiku jer čitatelj na kraju gotovo svakog poglavlja očekuje rasplet događaja. Radnja je isprepletana paralelnim događajima kako bi spisatelj jasnije prikazao karakter, osobnost, misli i priču koja stoji iza svakog lika.

Glavni likovi romana su Ratko Milić Koko, Tomo Branjc, Marko Lukarić to jest Mirko Koman, teta Vera i djevojčica Marijana.

Koko je glavni lik romana. Stereotipno prikazan poput aktivnog, hrabrog, odlučnog dječaka. Vođa je skupine i uz svoj maštovit um lako dolazi do zaključaka i rješenja misterija. Okupio je svoju skupinu detektiva, najboljeg prijatelja Tomu i djevojčicu Marijanu. S obzirom da svaka operacija ima svoje ime, dječaci su razmišljali kako nazvati svoj pothvat:

„ – A kako da nazovemo našu? – zagrije se Tomo. – Hoćeš li da to bude 'operacija Barbarossa'?

- Dobro - reče Koko koji se mutno prisjećao kao da je već jednom čuo kako je i odista postojala nekakva operacija Barbarossa u dalekom svjetskom ratu ali je zaboravio gdje se ona spominje. – Ne zvuči loše: 'operacija Barbarossa'. Tajanstveno je. I znaš što: i Lukarića ćemo zvati Barbarossom. To će biti kao neka šifra. Nitko neće znati o kome govorimo. I dva se prijatelja hitro uputiše prema školi. Otpočela je operacija Barbarossa.“ (Kušan, 2012:36)

Koko je zadatak skupine – otkriti tko je zagonetni dječak - shvatio jako ozbiljno te je ne tako rado dijelio informacije, ideje niti misli s Tomom jer je smatrao da je on mozak operacije, a i bio je ljubomoran na bilo kakav uspjeh drugog člana skupine.

„ – Prestani se napuhavati – reče Koko bijesno. – Dobro, našao si ove stvari... važne dokaze da je istina ono što sam ja tvrdio. Rekao sam ti ja... što se sad praviš važan? Morao si i ti nešto napraviti, na primjer... Sad nas tek čeka posao. Moramo raditi brzo i odlučno, jasno? Treba pošto – poto spasiti Marka Lukarića. Jasno?“ (Kušan, 2012:152)

S obzirom da su u dječjim pustolovnim romanima, glavni junaci djeca, tako je i u romanu Zagonetni dječak Koko bio glavni junak te je bio autoritet nad odraslima, točnije nad tetom Verom.

„ – Zašto vi, molim vas lijepo – otpoče on strogo umjesto bilo kakva pozdrava – zašto niste stavili vazu u prozor? – Vazu? – zgranu se sijeda žena. O, sasvim sam zaboravila. – Nemojte tako, gospođo – nastavi Koko jednako strogo – to nije ozbiljno. Nećemo tako ništa postići. Dogovor je dogovor. Rekli smo da ćete, na primjer, staviti vazu u prozor kad on nije kod kuće. Tako da ja znam...“ (Kušan, 2012:133)

Kokov najbolji prijatelj Tomo Branjc je novi dječak u gradu i u 7. razredu. Dječak sanja o pustolovinama i gradu iz kojeg se doselio. U romanu uz Koka ima ulogu detektiva te zajednički rješavaju zagonetke, no pomalo je ljubomoran na Koka s obzirom da ga ne obavještava o novim idejama i otkrićima. Za razliku od klasičnog stereotipnog prikaza dječaka, Tomo je velika kukavica: *„Tomo Branjc bio je velika kukavica. Kad bi tko htio pobrojiti sve ono čega se bojao – počev od pasa, visine, groma, do vode i mraka – ispalo bi da je lakše i kraće pobrojiti sve ono čega se nije bojao. Sama pomisao na liječnike, zubare i medicinske instrumente oduzimala bi mu dah. Pa i sad su mu koljena zaklecala kad ga je liječnica, smiješeći se, pozvala da priđe stolu. Dugo je oklijevao.“ (Kušan, 2012:18)*

Osim što je bio kukavica, bio je poprilično nespretno za razliku od najboljeg prijatelja: *„S Tomom je bilo dosta muke. Uhvatio se za ručku na otvorenim tramvajskim vratima i sve brže trčao uz jureću prikolicu, ali se nije usudio odvojiti od tla. Koko ga je odostrag uporno gurao. Napokon mu istragne torbu i zajedno sa svojom ubaci na tramvajsku platformu. Ali ni to nije moglo natjerati uplašenog dječaka da pokuša uskočiti. Tramvaj je jurio sve brže i gotovo vukao Tomu. Približavala se živica koja je dijelila tramvajsku prugu od automobilskog kolnika... tramvaj ga je već vukao prema živici.“ (Kušan, 2012:20)*

Djevojčica Marijana je školska kolegica Tome i Koka. Prikazana je kao hrabra, vrckava, brbljava i pametna. U jednom dijelu prikazana je stereotipno kao djevojčica jer je osjećajna i brižljiva.

„Marijana je bila najživlja djevojčica u razredu. Njezine krupne sive oči neprestano su se smijale, a glava joj se vrtjela na sve strane stvarajući veseli vrtlog smeđih uvojaka. Bila je odlična učenica, ali su je nastavnici ipak vrlo često korili zbog njezine neobuzdane živosti i brbljivosti. Ne bi prošao gotovo ni jedan školski sat a da ne bi, sred najveće tišine, dok je profesor nešto tumačio iznenada jeknuo njen zvonki glas. Dobro je pjevala i bila glavna zvijezda školskog zbora, a često je nastupala i u solo –

točkama. Govorila je kako je njena velika želja postati pjevačica te nastupati i pjevati na TV – u.“ (Kušan, 2012:32)

Kroz gotovo cijeli roman ima aktivnu ulogu dvostruke špijunke od koje izvlači korist, a upravo ta neobična uloga ju dijeli od tipičnog prikaza djevojčice, s obzirom da se dječaci još od najstarijih romana prikazuju kao dominantniji u takvim aktivnostima.

Također, Marijana se pokazala i kao praktična djevojka koja želi nagradu za svoje aktivnosti:

„Ima još nešto što nisam zaboravila. Kako ćete mi platiti? Dječaci se zgranuto zгледаše. Na to Koko nije ni pomislio. Nije ni pomislio da bi se Marijana mogla sjetiti tražiti bilo kakvu nagradu.“ (Kušan, 2012:35)

Situacija u kojoj Marijana i Tomo pokušaju provaliti u Mirkovu/Markovu torbu je istovremeno tipično stereotipna za djevojke, no s druge strane odskače od toga. Dakle, Marijana skidanjem ukosnice iz kose nenamjerno ostavlja Tomu bez daha jer raspušta svoju dugu ženstvenu kosu, a s druge strane s ukosnicom provaljuje u torbu te se s takvom aktivnošću ne uklapa u stereotipni kalup prikaza djevojke, odnosno žene. Nadalje, u situaciji kada pokuša dobiti informacije od Mirka/Marka koristi svjesno koristi svoj šarm i ljepotu kako bi izvukla što više informacija koje može prenijeti Koku i Tomi. No, Marijanina uloga dvostruke špijunke završila je sa šamarom kojeg je dobila od Mirka/Marka te u toj situaciji opet opravdava stereotipni prikaz slabijeg spola, zbog suza koje je pustila nakon šamara jer pokazuje svoju osjećajnost i ranjivost: *„Dvanaestogodišnja špijunka nije još bila dorasla svom zadatku i nije znala kako podnijeti ovakve nepravilike. Iako se silno ponosila što sudjeluje u ozbiljnim događajima, čim je pretrpjela ozbiljnu, običnu ćušku, bila je spremna odreći se špijunskog posla i igrati se neozbiljnih ali ugodnijih igara.“ (Kušan, 2012:142)*

Mirko Koman je zagonetni dječak, školski kolega Koka, Tome i Marijane. Pretvara se da se iz Splita doselio u Zagreb jer je ostao bez roditelja. Predstavlja se kao Marko Lukarić, tih je, povučen, odbija pozive za igru, pa zbog toga privuče pažnju svojim školskim kolegama: *„Tko zna zašto je on takav, zašto nas sve izbjegava, ide sam kući, neće poslije podne ni na tenis, ni na pingač. Tko zna zašto...“ (Kušan, 2012:8)*

Mirko je zapravo sin jedinac koji živi u Zagrebu, usamljen je jer mu roditelji rade u Njemačkoj. Tek kada su njegovi roditelji odlučili posvojiti dječaka Marka Lukarića kojeg

je Mirko upoznao na ljetovanju u Splitu, tada je Mirko počeo ponovno uživati u djetinjstvu, igrati se, ali je postajao sve ljubomorniji na svog prijatelja: „*Bilo je odlučeno da će Marko u prvo vrijeme stanovati kod nas. Tata je sve uredio: Marko će biti primjen u dom, ali nismo ga uspjeli upisati u istu školu. Nisu više primali, znate, bilo je sve popunjeno. Zato smo ga upisali u III. Osnovnu, u vaš razred... Moji su morali naglo oputovati u Njemačku, pozvali su tetu Veru iz Splita.*“ (Kušan, 2012:208)

Ostali dječji likovi koji se spominju u romanu, pretežno su Kokovi i Tomini školski kolege.

Odraslih likova u knjizi nema mnogo te su njihove uloge u epizodama, ne zadržavaju se dugo, a spominju se roditelji glavnih likova, teta Vera i profesor Gavrić.

Teta Vera, teta Mirka Komana, zbog stereotipnog prikaza je stalno kod kuće, rješava križaljke, emotivna je, brižljiva – zabrinuta za svog nećaka. Često je žalosna jer joj nedostaje njen grad Split. U cijeloj situaciji u kojoj je jasno da Mirka nešto muči, teta Vera se ne snalazi, ostavlja dojam da treba nečije vodstvo i u tom smislu prihvaća Kokovu pomoć.

Profesor Gavrić predaje povijest te svojim luckastim predavanjima nastoji zabaviti učenike. Prikazan je kao emotivac kada 'pruži' ruku sigurnosti i utjehe svojem omiljenom učeniku Mirku Komanu.

7.6. Film Zagonetni dječak

Zagonetni dječak je dječji, dugometražni, igrani film u trajanju od 128 minuta, snimljen po istoimenom romanu Ivana Kušana. Film se počeo prikazivati 2013. godine, režirao ga je Dražen Žarković, a producirala Ankica Jurić Tilić. U glavnim ulogama su Antonio Parač kao Koko, Karlo Maloča kao Tomo, Toma Budanko kao Mirko te Vanja Markovinović kao Marijana. Za scenografiju je uz Ivana Kušana zadužen Ivan Veljača.

Već na samom početku filma, mogu se uočiti razlike s obzirom na roman. Radnja započinje kišne večeri u kojoj glavni junak Koko s nepoznatim likom uhvati lopova bicikla. S obzirom da ovaj film predstavlja dio hrvatskog filmskog serijala, početna situacija u kojoj dječaci sudjeluju u otkrivanju zločinaca predstavlja poveznicu s

prethodnim filmom Koko i duhovi, te naglašava činjenicu da se radi o dječjim detektivima kojima ovo nije prva zagonetka s kojom se susreće.

Nakon uvoda u kojem se mogu dobiti glavne informacije o Koku (i njegovom prijatelju Zlatku koji je bio lik u filmu Koko i duhovi), radnja započinje u razredu u kojoj novi dječak u razredu odgovara povijest. Nakon izvrsnih odgovora, odjednom zapinje na pitanju koje se odnosi na to kako je umro povijesni lik Barbarossa.

Sličnost romana i knjige je dosada koju Tomo, novi učenik u gradu ne može podnijeti. Kao i u knjizi je nespretan i strašljiv. Lukarićevo pismo pronalazi i u knjizi i filmu, no u knjizi piše majci i ocu, a u filmu se obraća majci. Događaj koji se znatno razlikuje je trenutak kada Koko u knjizi u školskom tajništvu uspije nabaviti Lukarićevu adresu, a u filmu potajno traži po školskom dnevniku. U filmu Koko javlja telefonom Tomi da je pronašao adresu, dok se u knjizi taj događaj ne spominje. Koko kao i u knjizi nerado dijeli svoje ideje Tomi ili ga dovede pred gotov čin. Tako je Koko bez Tominog znanja u slastičarnici nagovorio djevojčicu Marijanu da bude njihova špijunka. Ona je kao i u knjizi lukava te postaje dvostruka špijunka. Njezin vanjski opis se razlikuje s opisom iz knjige. U knjizi je djevojčica crne kovrčave kose i sivih očiju, a u filmu je djevojčica tamnijih očiju i ravnije kose. Marijana se s obzirom na stereotipe prikazuje u filmu u većoj mjeri, ima stalnu ulogu te je aktivnija od djevojčica iz starijih romana, odnosno filmova. Na brojnim se mjestima u filmu odstupa od tekstualnog predloška pa tako Marijana u romanu traži naknadu za svoj rad u obliku slika glumaca i glumica što je u vrijeme nastanka romana bio popularan hobi među djecom. Suvremenom dječjem gledatelju ovakva vrsta hobija, a samim time i naplate usluga jedne dječje špijunke, nije više atraktivan, stoga su u film unesene promjene primjerenije suvremenom recipijentu. Slično je i s nekim drugim rješenjima u filmu.

Trenutak u kojem se njena uloga dvostruke špijunke raskrinka, također se razlikuje između romana i filma. U romanu se to dogodi dok Tomo, Marijana i Lukarić gledaju helikoptere kako polijeću, a u filmu na školskoj nogometnoj utakmici te kao i u romanu Lukarić ošamari djevojčicu Marijanu zbog izdaje. Ona ipak ostaje surađivati s Kokom i Tomom, međutim u knjizi je izrazito potištena i gubi volju za nastavkom aktivne suradnje u istraživanju misterije, dok u filmu nakon početnog razočarenja ponovno aktivno sudjeluje u razrješavanju zagonetke i pronalaženju izgubljenog dječaka. Marijana se u filmu prikazuje kao aktivna djevojčica koja se nameće dječacima u njihovoj pustolovini. Promatra dječake i sudjeluje u kretanju radnje utoliko što im

povremeno otkriva svoja zapažanja o Mirku/Marku u obliku intrigantnih komentara kojima ih potiče u njihovoj aktivnosti.

Odrasli likovi se u filmu gotovo i ne pojavljuju, osim profesora u školi, među kojima prevladavaju muške uloge. Lik tete Vere iz romana se u filmu uopće ne spominje. Kokovi i Tomini roditelji se prikazuju vrlo kratko. Majke su zbog stereotipnog prikaza najčešće kod kuće i obavljaju kućanske poslove. Ženski likovi osim djevojčice Marijane se ne prikazuju. Koko i Tomo su kao i u romanu najaktivniji likovi, uglavnom imaju autoritet nad odraslim likovima te imaju zadatak koji moraju ispuniti. Nagrada koju dobivaju kao glavni junaci koji su ispunili zadatak, na kraju filma je – povratak kući s otoka.

7.7. Ljubav ili smrt

Ljubav ili smrt je dječji kriminalističko – pustolovni roman. Prvi put objavljen je 1987. godine. Radnja romana odvija se u Zagrebu. Ovaj roman čini posebnim trenutak kada glavni, već dobro poznati Kušanov lik, Ratko Milić – Koko preuzme čast pisanja romana Ivanu Kušanu. Autor se kroz cijeli roman muči sa Kokovim greškama u pisanju te su šaljive ispravke prikazane crvenom bojom na marginama.

Glavni junak romana kao i svakog Kušanovog romana je Koko. On je neustrašiv, aktivan, domišljat, tvrdoglav i uporan. Koko je i „autor“ ovog romana: *„Ja ne želim da o meni više piše Ivan Kušan i njemu slični. Dosta mi je njihovih gluposti. Što taj Kušan zna o meni? Da se češem lijevom rukom iza desnoga uha? Bez veze, a nije ni istina. Da obožavam punjene paprike? Fuj!“* (Kušan, 2014:8)

Kako bi fabulu romana učinio zanimljiviju, Koko je izmislio djevojku Anu Moser – svoju simpatiju: *„Crna je kao, kao, kao gavranica. Duga crna kosa do guze, velike crne trepavice, crne oči duboke kao, kao, kao što ja znam što. I sva u crnom, od glave do pete. Crne traperice, crna majica. Jedino zubi bijeli kao što ja znam što.“* (Kušan, 2014:10)

Koko se zaljubljuje u Anu, no izmišlja njezin nestanak i kreće u potragu za njom: *„Od toga trenutka u 10,32 (pogledao sam veliki sat u robnoj kući) moj je život krenuo punim jedrima ususret Scili i Haribdi, kako kaže pjesnik. Život Ratka Milića – Koka dobio je pravi smisao i pun pogodak. Nisam se uzalud rodio.“* (Kušan, 2014:10)

Brzo se ispostavlja kako je izmislio lik Ane kako bi i on doživio nešto „zanimljivo“ u životu jer su svi njegovi školski kolege bili zaljubljeni, doduše nesretno. U samom raspletu romana doznaje se kako je Koko zapravo cijelo vrijeme zaljubljen u djevojčicu Emicu: *„A zapravo je Emica oduvijek bila zaljubljena u mene kao i ja u nju (zar joj nisam poklonio ovoga ludoga kosa?), samo što to nismo htjeli priznati. Zato je ona izmislila Zlatka kao svoju ljubav, a ja Anu Moser koje uopće nema na svijetu.“* (Kušan, 2014:114)

U romanu se uz Koka spominje prijatelj Zlatko. Volio je čitati knjige, a Koko ga opisuje na šaljiv način: *„Zlatko se udarao po svojim šiljastim koljenima. Urlao je od smijeha. Prednji zubi su mu strašno stršili. Čisti Dracula Frankenstein.“* (Kušan, 2014:7)

„Čemu Zlatku objašnjavati što je pravi roman? On svaki dan pročita bar jedan novi. Prošle je nedjelje odjednom pročitao dva. 'Zločin' i 'Kaznu'.“ (Kušan, 2014:7)

Uz Koka i Zlatka, likovi dječaka koji se spominju jesu: Žohar – kapetan Kokove nogometne ekipe i Miki – igrač neprijateljske ekipe.

Djevojčice u romanu Ljubav ili smrt nisu prikazane stereotipnim prikazom djevojčice, aktivnije su nego u starijim romanima. Pojavljuju se češće, imaju uloge i aktivne su gotovo poput dječaka. Emica je djevojčica u koju je Koko zaljubljen, a i ona u njega te je ofarbala kosu u crno jer je Koko izjavio kako voli 'crнке': *„Emica Radić! Plavokosa curica (sad već djevojka) u koju su nekoć bili zaljubljeni svi dečki na Zelenom Vrh. Svi osim jednoga: Koka Milića, zvanoga Ratko. Što ona misli, tko je ona? Prevrće očima, vrti repom kao ženske mačke u crtiću i vuče dečke za nos. Sve osim mene. Uostalom, ja volim crnu kosu i crne oči.“ (Kušan, 2014:31)*

Emica se ne spominje puno u romanu, s obzirom da je Koko nesvjesno zaljubljen u nju i sva je pažnja usmjerena na Anu. No, potez u kojem farba kosu zbog svoje ljubavi je zapravo stereotipni prikaz djevojke jer se od njih nerijetko očekuju da naprave sve kako bi zadobile simpatiju ili ljubav.

U romanu se pojavljuje i već dobro poznati lik Marijane iz prijašnjih Kušanovih djela: *„Jezivo je izgledala. Pjevačka joj je slava posve udarila u glavu. Otkako nastupa u sastavu 'Prazna glava zabadava', čisto je poludjela. Ošišala se kratko kao jež, dala sebi probiti uši, pa neprestano mijenja naušnice. I to kakve! U obliku riblje kosti, mrtvačke lubanje, majmuna, palmi, zmija. Užas! A usto bi još i dalje htjela biti špijunka i proslaviti se kao Mata Hari. (Kušan, 2014:15)*

Marijana je u romanu prikazana atipično u odnosu na stereotipni prikaz djevojke zbog svoje kratko ošišane frizure, a i špijunska uloga se opet ne uklapa u stereotip.

Uz njih spominje se i Kokova sestra Marica koja je pomagala špijunki Marijani i Melita, također poznati Kušanov lik iz romana Lažeš Melita.

Odraslih likova u knjizi gotovo i nema.

7.8. Film Ljubav ili smrt

Film snimljen po uzoru na roman Ljubav ili smrt, počeo se prikazivati 2014. godine. Režirao i scenirao ga je Daniel Kušan. Glumačka ekipa je već dobro poznata iz ranijih filmova o Koku: Antonio Parač u ulozi Koka, Kristian Bonačić kao Kokov najbolji prijatelj Zlatko, Vanja Markovinović u ulozi Marijane, Tara Thaller kao Kokova izmišljena simpatija Ana, Nina Mileta u ulozi sestre Marice i Filip Mayer kao Miki.

Početak radnje u filmu započinje prizorom Koka koji traži kartu za vlak u jednom smjeru, odnosno razgovorom u učionici s Marijanom koja je prava špijunka i upozorava Koka na neprijatelja Mikija. Već se sam početak filma znatno razlikuje od romana koji započinje razgovorom Koka i Zlatka o ljubavi i Ani Karenjini.

Koko je kao i u romanu svojeglav, hrabar, tvrdoglav i uporan. Ne voli nepravdu i izdaju.

Zlatko – Kokov najbolji prijatelj i u filmu samo govori o knjigama i ruga se Koku zbog nezrelosti jer ga ne zanima ozbiljan život već isključivo nogomet. Ponukan Zlatkovom zafrkancijom, Koko odlučuje izmisliti svoju nesretnu ljubav Anu, posebno jer svi njegovi prijatelji imaju svoje nesretne ljubavi. Koko u knjizi Anu sreće u trgovini, a u filmu na tržnici dok kupuje paprike za večeru. Ana je u knjizi i filmu prikazana posve drugačije. U romanu je Koko opisuje kao djevojku crnu od glave do pete, dok je u filmu čista suprotnost, nježna djevojčica duge kose.

Bez obzira što Koko izmišlja svoj ljubavni brodolom, radnja u filmu se i dalje vrti oko nogometnog kadetskog kupa, odnosno važne utakmice u kojoj Kokov tim – Zeleni Vrh igra protiv neprijatelja Mikija - Crnih gusara.

Mikijev lik je antagonist i u romanu i filmu. Ljut je na Koka zato što mu je oteo djevojku Melitu. Na sve načine pokušava napraviti spačke kako bi Kokov tim izgubio utakmicu. Miki tijekom cijelog filma pokušava okrenuti i izmanipulirati Maricu protiv vlastitog brata Koka te ga špijunira za Mikija, no bezuspješno. Ipak, pravda pobjeđuje i Marica stane na bratovu stranu, a Mikijeva ideja o oslabljenju Kokova tima, pada u vodu, kada ih ona razotkrije. Na samom kraju filma Miki doznaje kako Koko voli drugu djevojku te nije u vezi s Melitom.

Osim dječaka, u filmu se poprilično često pojavljuju i djevojčice – Emica; Kokova tajna simpatija, Melita; školska kolegica nesretno zaljubljena u Koka, Marijana; Kokova najbolja prijateljica i Marica; Kokova sestra, Mikijeva špijunka.

Djevojke se izdvajaju s glazbenom grupom, s obzirom da su dječaci najčešće stereotipno prikazani u skupinama, a posebno u dječaćkim izvođačkim sastavima. Prikaz djevojčice Marijane iz romana, potpuno se razlikuje s likom iz filma. Djevojčica je kao i ostale djevojke u filmu nešto starija te ih možemo promatrati kao tinejdžerice. Marijana u filmu ima dugu ženstvenu kosu te se oblači kao zrelija mlada žena. U filmu također ima ulogu špijunkte koju lukavo koristi na temelju svog novinarskog zadatka i svog šarma što ju opet vraća u stereotipni prikaz.

Odrasli likovi se u filmu gotovo i ne pojavljuju.

7.9. Dnevnik Pauline P.

Sanja Polak je učiteljica, hrvatska književnica i urednica. S obzirom da je urednica dječjeg časopisa i dječja spisateljica, vrlo često gostuje u radijskim i televizijskim emisijama. Njezine priče objavljuju se u dječjim časopisima Smib, Radost i Prvi izbor. Napisala je nekoliko poznatih knjiga kao što su Dnevnik Pauline P., Drugi dnevnik Pauline P., Mali Jan ima plan i još mnoge druge naslove. Sanja Polak osvojila je mnogobrojne nagrade za svoja djela. Za roman Drugi dnevnik Pauline P. nagradu Mato Lovrak (2004), za zbirku pripovijedaka Petrica Pričalica, nominirana je za nagradu Mali princ (2006), za roman Morski dnevnik Pauline P. dobila je posebno priznanje Nagrade Grigor Vitez (2014) i još mnoge druge.

Dnevnik Pauline P. je roman lika, prvi put objavljen je 2000. godine i posve je drugačiji od prijašnjih analiziranih djela. U središtu radnje nalazi se desetogodišnja djevojčica Paulina koja vodi svoj dnevnik od početka školske godine, rujna do kraja godine, lipnja opisujući važne trenutke i događaje te vlastite osjećaje.

Glavni lik romana jest upravo djevojčica Paulina. Ona je vrcava, brbljava, zaljubljiva te je brinu stvarni dječji problemi poput pisanja zadaće, svađanje, nadmetanje i mirenje

s vršnjacima: „*Ako može Dora, mogu i ja! Baš kad sam hobotnici počela crtati petu nogu, pozvala me Nikolina. Okrenula sam se da vidim što me treba i... jao!!! Zaboravila sam dignuti flomić s papira! Hobotnici sam nacrtala ružnu, iskrivljenu nogu. Užasno je izgledala. Užasno sam se osjećala. Odjednom sam počela i užasno plakati. To je bila strašna pogreška! To, plakati pred novim učiteljem! Osramotila sam se već prvi dan. Ja i te moje suze! Bila sam bijesna na samu sebe. Bijesna da bih se od bijesa najradije ošamarila, samo da me nisu svi gledali.*“ (Polak, 2019:18)

Paulina je razdražljive prirode i brzo se naljuti ukoliko nešto nije po njenoj volji što je tipičan stereotipni prikaz djevojčice, odnosno žene. I danas se žene smatraju osjetljivijima te se smatra da su sklone puštanju suza za svaku 'sitnicu', dok se dječake od malih nogu uči kako je plakanje i iskazivanje emocija neprimjereno. Tako se i u romanu Paulinine suze mogu protumačiti kao neprimjerene zbog njezine ljutnje na sebe upravo zbog plakanja i neprimjerenog iskaza emocija ili na to da je ona samo osnovnoškolska djevojčica te plače zbog svoje nedoraslosti, zbog čega je vršnjaci zafrkavaju. S obzirom da Paulina brine o svojem statusu u razrednoj zajednici i ne voli plakati, smatra da će tako imati više prijatelja i biti bolje prihvaćena u društvu.

Paulina, poput većine djevojčica, brine o svojem izgledu. O tome koliko joj je stalo lijepo izgledati i ne se izdvajati od ostalih svjedoči situacija nakon posjete frizeru: „*Tek kad smo izašle iz salona, mama je shvatila da mi se frizura uopće ne sviđa. Bolje ikad nego nikad! Putem do kuće tješila me, jer se ni njoj frizura nije svidjela.*

- *Nemoj me sada ništa tješiti! Stvarno si grozna! – istresala sam se na mamu ne želeći je ni pogledati.*
- *Da nisi toliko pričala s njom, sigurno bi me bolje ošišala! Zbog tvog pričanja sada imam najgoru frizuru u životu... 'brojila' sam i dalje. – Kako ću se takva pojaviti u školi? Svi će misliti da sam se sama kod kuće igrala frizera!“ (Polak, 2019:93)*

Ova je situacija prikazana u skladu sa stavom da bi djevojke i žene trebale biti svjesne svog izgleda i paziti na njega. S obzirom da je u romanu prikazano samosvjesno dijete kojemu je dozvoljeno birati kako će izgledati i kakvu će frizuru imati, na ovom je mjestu u romanu prikazana situacija koja se smatra stereotipnom kada je riječ o ženama – izgled je bitan, a bitno je i osjećati se dobro nakon usluge u salonu za uljepšavanje (u ovom slučaju frizerskom salonu). Osim činjenice da djevojkama i ženama, u pravilu,

posjet salonu predstavlja relativno važnu aktivnost koja nije povezana samo s praktičnom, već i s estetskom potrebom, u ovoj situaciji problematizira se i način ophođenja frizerke i mušterije. Paulina ističe činjenicu da je majka razgovarala, možda previše, uklapa se u stav prema ženama kao prema pričljivim bićima koja su nerijetko, zbog previše priče, ometena u nekim drugim aktivnostima.

Osim što je svadljiva i voli se nadmetati što se opet smatra stereotipnim za žene – kako se vole svađati i najčešće biti u pravu, tako se i smatraju ljubomornima kao što je prikazana i Paulinina ljubomora ukoliko sva pažnja nije usmjerena na nju: „*U razred je stigla nova učenica. Ime joj je Ana. Tako sam se oduvijek željela zvati. Blago njoj!... Ana je sjela kraj mene i pravila se da joj se sviđam. Meni se ona uopće nije sviđala. Sve su joj stvari bile ljepše od mojih. I torba, i pernica, i bilježnice. Blago njoj! Baš takve stvari sam si ja oduvijek željela. Za vrijeme odmora svi su se moji prijatelji okupili oko nje.*“ (Polak, 2019:115)

Iako je bila ljubomorna, jako je dobro znala raspoznati dobro i zlo te je uvijek odlučila ispraviti vlastitu grešku ili krivu procjenu osobe. Na prvu je Anin dolazak doživjela kao konkurenciju i prijetnju svojem trenutnom statusu u razrednoj zajednici. Iako osjećaj ljubomore nije rezerviran primarno za žene i djevojke, nerijetko se javljaju stavovi da negative osjećaje prema samome sebi u usporedbi s drugima češće izražavaju djevojke. Taj je Paulinin stav pojačala činjenica da su se, vođeni znatiželjom, ostali članovi razreda okupili oko nove učenice, čime se Paulina osjećala zanemarenom i izostavljenom. Ipak, nakon prve reakcije, Paulina je samokritički primijetila da njezina reakcija nije primjerena, a njezina prva prosudba nije točna: „*Bila sam tako zločesta prema njoj. Što me spopalo? Obećala sam si da ću sljedeći put otjerati takvu zločestoću prije nego se zalijepi za mene.*“ (Polak, 2019:119)

Paulina je jako vrijedna i odgovorna djevojčica, sve zadatke shvaća ozbiljnije od većine odraslih likova te izaziva ponos kod roditelja, bake i djeda. I ovaj je prikaz djevojčice u određenoj mjeri povezan s mišljenjem da su obično djevojčice savjesnije u izvršavanju dodijeljenih im zadataka, dok su dječaci iste dobi obično razigraniji i u određenoj mjeri neodgovorniji: „*Bila sam uporna i napokon dobila svoj komad zemlje. Nazvala sam ga 'Povrtnjak Pauline P.'. Djed i baka nisu mogli vjerovati mojoj vještini u kopanju, sijanju i sađenju. Svaki slobodan trenutak provodila sam u povrtnjaku.*“ (Polak, 2019:128)

Lik Pauline nije stereotipno prikazan kao u starijim romanima. Snažna je, glavni je lik u romanu te je kroz cijeli roman u centru zbivanja.

Na školskom izletu je učitelj, iz zabave, organizirao „vjenčanje“ Pauline i njezinog razrednog kolege Ivana, ali je vrlo brzo već na povratku u Zagreb shvatila da je ipak pre mlada i da želi imati vremena za igru, a ne obaveze. Paulina je takvo ponašanje usvojila od okoline, odnosno od majke i bake te nije željela sve raditi za 'muža' kao što su žene najčešće stereotipno prikazane kao domaćice i kućanice. Nije poput ostalih djevojčica koje maštaju o 'najvažnijem danu', već je vrlo lako odlučila kako ne želi biti u braku.

Osim Pauline, kao sporedni likovi navode se prijateljice Dora, Nikolina, Ana i ostali prijatelji. Dora i Nikolina su najstarije Paulinine prijateljice, odnosno najduže se druže. One su i školske kolegice te zajedno uče, igraju se, ali se i nadmeću i zavide baš poput stereotipnog prikaza žene – koja bolje crta i ima bolji školski pribor, koja ima bolju frizuru ili koja je bolje odjevena. Svade se, ali se i brzo pomire.

Ana je nova učenica u razrednoj zajednici te ju Paulina smatra svojom prijateljicom i zbog svoje ljubomore na prvu ne uspijeva vidjeti sve kvalitete prave prijateljice koje Ana posjeduje. Vrlo brzo shvati da je u krivu i Ana i ona postaju najbolje školske kolegice, to jest prijateljice. Može se primijetiti razlika s obzirom na starije romane kako su većina likova djevojčice, a dječaci su u manjini. Ženski su likovi prikazani kao brbljavi.

Od odraslih likova spominju se u epizodama, Paulinina majka i baka. Kroz njihovo spominjanje može se uvidjeti kako nisu ipak svi likovi lišeni stereotipa. Dok su u njezinoj obitelji prikazani i poslovi koji se dijele na ženske i muške, Paulina je okupirana brigom oko školskih obaveza.

7.10. Film Dnevnik Pauline P.

Dnevnik Pauline P. je dječji film redatelja Nevena Hitreca u trajanju od 95 minuta iz ove, odnosno 2023. godine. Film je u produkciji studija Jaka produkcija te je temeljen prema istoimenoj knjizi autorice Sanje Polak.

Poput romana, radnja filma prati junakinju Paulinu P. koja je odlučna, hrabra, brbljava, samopouzdana i emotivna. Paulina ima dugu kosu, najčešće nosi traper hlače na tregere i šarene majice veselih uzoraka. Film prikazuje svakodnevni život, dječje probleme poput pisanja zadaća i nadmetanje i mirenje s vršnjacima te obiteljske situacije za koje Paulina uvijek pronalazi rješenja.

Početak filma razlikuje se od romana. Roman započinje Paulininim zgodama na ljetnim praznicima dok film na početku prikazuje samo prvi dan škole. Kao u romanu, Paulinin razred dobiva novog učitelja, zbog kojeg je djevojčica, ali i ostatak razreda prestrašen, ali i uzbuđen. Zapravo je ostala zatečena s činjenicom da je njen novi učitelj muškog roda, no vrlo brzo se pokazalo kako je učitelj pun pogodak jer uvijek osmišlja tematske dane u školi i organizira izlete, poput onoga na Medvednicu.

Uz novog učitelja, razredna zajednica postaje bogatija i za jednu novu učenicu Anu koja je glavni razlog Paulininih briga, ljutnje i ljubomore jer Ana vrlo brzo zadobiva simpatije školskih kolega sa svojim mobitelom koje je novi učitelj zapravo zabranio, a što se u romanu uopće ne spominje te je to jedna od važnijih razlika između filma i knjige. Redatelj je manjim izmjenama i uvođenjem modernijih elemenata, poput mobitela, pridobio pažnju najmlađih gledatelja. Ana je svjetlije puti i svjetlije kose koja nije stereotipno prikazana ženski, odnosno kraća je nego što je to uobičajeno za žene koje nerijetko imaju duge uredne kose, no obučena je poput djevojčice, romantično s puno volana, cvjetnih uzoraka i mašnica. No Ana djelomično napušta stereotipni prikaz djevojčice sa svojim vještinama u igri graničara što najteže pada Paulini jer djevojčica Ana preuzima titulu najbolje igračice graničara. Za djevojčice nije uobičajeno da se ističe kako su dobre u sportu, već su dječaci najčešće prikazani s natjecateljskim duhom i talentirani za sportske igre. Kao u knjizi, Paulina je u svojoj glavi u ratu sa djevojčicom Anom, no poprilično brzo shvaća kako su slične, prelazi preko dječje ljubomore i postaju bliske prijateljice.

U filmu redatelj nije izostavio i svađe i mirenja s najboljom prijateljicom Nikolinom. Nikolina je prikazana klasično stereotipno s dugom kosom i kikicama, najčešće obučena u rozim tonovima. Izvor njihovih nesporazuma jesu nadmetanja oko toga tko je ljepše obučen. Osim nadmetanja s vršnjacima, Paulinina briga je poput one u romanu, što dobiva duple poklone za rođendan, a to ju čini razočaranom i tužnom. Ljubavni jadi Pauline također su prikazani i u filmu, muku muči s dječacima Ivanom i Lukom.

Likovi u filmu su uglavnom dječji, no odrasli likovi su prisutniji više nego u romanu. Tako uz školske brige, Paulinu brinu stvarni obiteljski problemi. S obzirom da joj je otac znanstvenik i puno radi na svojim projektima, odnos sa Paulininom majkom je poprilično zapostavljen. Djevojčica na sve načine pokušava oživiti ljubav između majke i oca te organizira tajni ljubavni sastanak. Ova je situacija prikazana u skladu sa stavom da djevojke, odnosno žene teže romantici, maštanju o tajnim ljubavnim sastancima i muškarcima koje smatraju svojim prinčevima nalik onima u bajkama. Osim sastanka, Paulina P. želi renovirati kuću duhova (koja je zapravo obična napuštena kuća) kako bi njen otac imao svoj prostor za projekte, kako se majka i on ne bi svađali oko manjka prostora u stanu, a taj dio u knjizi se niti ne spominje. Paulinina želja za renovacijom zapravo nije stereotipna aktivnost za djevojčice već se za žene smatra da im je 'mjesto u kuhinji', odnosno prikazane su kao domaćice koje brinu o udobnosti i toplini doma, a naročito o ostatku obiteljskih članova koji su nerijetko muškog roda. Situacija je zapravo prikaz Paulinine smjelosti, hrabrosti i upornosti koja se spominje na početku ovog ulomka.

Najveća razlika između romana i filma jesu elementi fantastike, a film ih je prepun.

8. Zaključak

Tema ovog diplomskog rada bili su likovi djevojčica u dječjim romanima i filmovima za djecu. Cilj rada bio je analizirati i prikazati na koje načine su prikazani likovi djevojčica u romanima i filmovima za djecu te jesu li primijenjeni stereotipni prikazi.

Stereotip je pojednostavljena generalizirana mentalna slika o nekoj društvenoj skupini koja je najčešće otporna na promjene jer nije temeljena na iskustvu, odnosno pozitivna ili negativna predrasuda (Barada i Jelavić, 2004).

U radu sam analizirala nekoliko dječjih romana i istoimenih filmova koji su snimljeni na temelju istih: *Vlak u snijegu*, *Duh u močvari*, *Zagonetni dječak*, *Ljubav ili smrt te Dnevnik Pauline P.* Romani su napisani u razdoblju od 1931. do 2000. godine. Prilikom analiziranja nastojala sam utvrditi razlike između starijih romana s tradicionalnijim pristupom i novijih, romana.

Likovi djevojčica i dječaka su u starijim romanima uglavnom stereotipno prikazani. U Lovrakovom *Vlaku u snijegu* djevojčice, odnosno *Draga* je osjećajna, brižljiva, brine se oko vlastitog izgleda te je pasivna i vrši minimalnu komunikaciju. Identično je i u istoimenom filmu. Dječaci su aktivni, hrabri, znatiželjni, dominantni i zaštitnički su nastrojeni prema djevojčicama.

Gardašev roman, *Duh u močvari* ne donosi puno promjena i dalje je prisutan tradicionalni pristup u prikazivanju muških i ženskih likova. Ipak, likovi djevojčica su brojniji nego u Lovrakovom romanu. Djevojčice su manje pasivne i glavni lik, *Melita* ipak vrši više komunikacije nego li *Draga* u *Vlaku u snijegu*. *Melita* je u romanu isključena iz akcijskih događanja te se kod kuće brine za ranjenu srnu i na taj način pokazuje majčinske instinkte, osjećajnost, upornost i brbljavost koja joj je omogućila da se brine o srni. Dječaci ostaju dominantni, hrabri i pustolovni. U filmu je *Melita* ipak aktivnija i sudjeluje u akcijskim događajima s dječacima te se na taj način djelomično rješava stereotipa.

Ivan Kušan donosi mnogobrojne promjene te je iz tog razloga važan u povijesti dječje književnosti. Naime, dječaci su i dalje brojniji od djevojčica, no djevojčice postaju samosvjesnije, aktivnije i uloga im se mijenja. Najbolji primjer je djevojčica *Marijana*. U oba romana glumi špijunku, prurušava se i postaje feministicom. Svjesna je svojeg izgleda te zavodi dječake kako bi ostvarila ono što je namjerila. Neobične uloge u oba

romana, dijele ju od tipičnog prikaza djevojčice, s obzirom da su dječaci od najstarijih romana prikazivani dominantnijima. Ostale djevojčice u Kušanovim romanima su uz Marijanu nešto aktivnije, pojavljuju se češće i imaju uloge. U filmovima Zagonetni dječak i Ljubav ili smrt su likovi djevojčica zastupljeniji u usporedbi sa starijim filmovima. Javljaju se s novim interesima i izvan granica djetinjstva, odnosno u počecima puberteta.

Dnevnik Pauline P. donosi zaokret u dječjem romanu. Moderan pristup romanu prikazuje djevojčice većim dijelom izvan stereotipnog prikaza. Radnja romana vrti se oko djevojčice Pauline koja djeluje kao vođa. S obzirom da nije potpuno lišena stereotipa, prikazana je kao osjećajna, svadljiva, vrckava i uporna, odnosno ne odustaje lako od svojih namjera. Skupina djevojčica uz Paulinu je aktivna, sudjeluju u događajima te dominiraju u romanu, a i u filmu. Za razliku od starijih, tradicionalnih filmova, Dnevnik Pauline P. prikazuje uglavnom ženske likove.

Na temelju analiziranih romana i filmova, može se zaključiti kako su stariji romani podržavali rodne stereotipe te kroz godine, sve do suvremenih romana, autori postepeno i povremeno odbacuju rodno stereotipne prikaze. Bez obzira na široki vremenski odmak, može se primijetiti kako su rodni stereotipi i dalje prisutni u današnjem društvu i književnosti.

9. Literatura

1. Barada, V. i Jelavić, Ž. (2004). *Uostalom, diskriminaciju treba dokinuti!* Zagreb: Centar za ženske studije.
2. Belamarić, J. (2009). Ružičasto i plavo – Rodno osviješten u vrtiću. *Časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 15 (58): 14–17.
3. Crnković, M. (1998). *Hrvatske malešnice: dječje pjesme pučkoga izvorišta ili podrijetla*. Zagreb: Školska knjiga.
4. Crnković, M. i Težak, D. (2002). *Povijest hrvatske dječje književnosti od početaka do 1955. godine*. Zagreb: Znanje.
5. Declerq, C. i Moreau, D. (2012). Rađaju li se djeca kao dječaci i djevojčice – ili takvima postaju? *Djeca u Europi*. 4 (8): 18 – 19.
6. Dokler, A. (2017). *Kako rodni stereotipi u filmovima i na televiziji utječu na dječji razvoj*. Dostupno na: <https://www.medijskapismenost.hr/kako-stereotipi-u-filmovima-i-na-televiziji-utjecu-na-djecji-razvoj/> , pristupljeno: 21.02.2023.
7. Gardaš, A. (2020). *Duh u močvari*. Zagreb: Alfa d.d
8. Hameršak, M. i Zima, D. (2015). *Uvod u dječju književnost*. Zagreb: Leykam international d.o.o.
9. Hodžić, A., i dr. (2003). *Spol i rod pod povećalom: Priručnik o identitetima, seksualnosti i procesu socijalizacije*. Zagreb: CESI
10. Hranjec, S. (1998). *Hrvatski dječji roman*. Zagreb: Znanje
11. Hranjec, S. (2006). *Pregled hrvatske dječje književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
12. Ladan, T. (1999). *Hrvatska enciklopedija*. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslava Krleže
13. Kušan, I. (2012). *Zagonetni dječak*. Zagreb: Znanje d.o.o.
14. Kušan, I. (2014). *Ljubav ili smrt*. Zagreb: Znanje d.o.o.

15. Lovrak, M. (2013). *Vlak u snijegu*. Zagreb: Mozaik knjiga.
16. Majhut, B. (2005). *Pustolov, siroče i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945. godine*. Zagreb: FF press.
17. Majhut, B. (2015). *Treba li nam nova povijest hrvatske dječje književnosti?*, *Fluminensia*, 27 (1): 189-202.
18. Maroević – Kulaga, J. (2012). *Rodna osjetljivost*. Katolički dječji mjesečnik *Mali koncil*, 58 (28): 83-106.
19. Marović, Z. (2009). *Ne smiješ plakati, ti si dječak*. *Dijete, vrtić, obitelj: časopis za odgoj i naobrazbu predškolske djece namijenjen stručnjacima i roditeljima*, 15 (58): 18-23.
20. Polak, S. (2019). *Dnevnik Pauline P.* Zagreb: Mozaik knjiga
21. Skok, J. (1991). *Prozori djetinjstva (I): Antologija hrvatskog dječjeg romana*. Zagreb: Naša djeca
- Solar, M. (2005). *Teorija književnosti*. Zagreb: Školska knjiga
22. Težak, D. (1990.) *Dječji junak u romanu i filmu*. Zagreb: Školske novine
23. Vrcić – Mataija, S. (2010). *Tipologija hrvatskog realističkoga dječjeg romana 1991. – 2001.* Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci
24. Vrcić – Mataija, S. (2018). *Hrvatski realistički dječji roman (1991. – 2001.)*. Zadar: Sveučilište u Zadru
25. Zalar, I. (1978.). *Dječji roman u hrvatskoj književnosti*. Zagreb: Školska knjiga

Sažetak

U radu se promatraju likovi djevojčica u hrvatskim dječjim romanima i filmovima za djecu. Analizirani su rodni stereotipi u odabranim hrvatskim dječjim romanima i filmovima: *Vlak u snijegu* Mate Lovraka, *Duh u močvari* Ante Gardaša, *Zagonetni dječak* i *Ljubav ili smrt Ivana Kušana* i *Dnevnik Pauline P. Sanje Polak*.

Promatrani romani i filmovi su kronološki razvrstani, čime se istaknula promjena prikaza djevojčica s obzirom na vrijeme u kojem je pojedino djelo nastalo.

Analiza romana i filmova pokazuje da je češći tradicionalni prikaz djevojčice u starijim romanima i filmovima dok su u suvremenijim romanima likovi djevojčica zastupljeniji, aktivnije su i samostalne, ali samo djelomično su oslobođene stereotipnog samo djelomično rješava stereotipnog prikaza bez obzira na značajni vremenski odmak kojem su romani i filmovi objavljeni.

Ključne riječi: Dječja književnost, hrvatski dječji roman, rodni stereotip, lik djevojčice

Summary

The paper examines the characters of girls in Croatian children's novels and children's films. Gender stereotypes in selected Croatian children's novels and films were analyzed: *Vlak u snijegu* by Mate Lovrak, *Duh u močvari* by Ante Gardaš, *Zagonetni dječak* and *Ljubav ili smrt* by Ivan Kušan and *Dnevnik Pauline P.* by Sanja Polak.

The observed novels and films were classified chronologically, which highlighted the change in the depiction of girls regarding the time in which each work was created.

The analysis of novels and films shows that the traditional representation of girl character is more common in older novels and films, while in more modern novels the characters of girls are more represented, they are more active and independent, but they are only partially freed from the stereotypical and only partially solves the stereotypical representation, regardless of the significant time gap in which the novels are and movies released.

Key words: Children's literature, Croatian children's novel, gender stereotype, girl character

